

Alf Iamm

NIVERENN
Gwengolo - Here 1960

82

AR BED KELTIEK

Ar gelaouenn vizek n'eus nemeti e brezhoneg
Pennskrivagner : *Roparz Hemon*

Koumanant-bloaz : 7,00 lur nevez

C. C. P. Rennes 1907-07, « Ar Bed Keltiek »
21, Rue Dixmude - BREST

LEVRDI KELTIEK - PARIS

Addigoret eo bet al Levrdi Keltiek un nebeut mizioù
'zo.

Klokaat a ra tamm-ha-tamm war e stalioù an dastuma-
degoù evit levrioù kozh ha nevez digant an embannerien
ha digant an dud all.

Skrivañ da :

NOUVELLE LIBRAIRIE CELTIQUE

108 bis, Rue de Rennes - PARIS 6°

Pellgomz : Lit. 5408

279		Peder barzhonegoz gant Roparz Hemon
282		Va levezadenn gant M. Glanadour
284		Barzhonegoz an Aodour Gouez gant Blaz Bernal
285		Ar Gouez gant Y. V. ar Yann
287		Keder-kedern gant Fanch Elies
293		Ur Gouez gant Michel Notennec (tr.) (Jal Priel)
300		Skol-houarn Vely Tachenn (Kendalc'h) gant Yann D'Armen
310		Langezhon ar viliz gant Yann D'Armen
312		Eus an Emgav d' an Emgav gant Abnann
320		A-erzh Kervarker ha Barz-Briz gant Fanch Elies
327		Beilhadegon Bro-Dreger
339		Pajenn ar re Yaouank
341		Notennec

TAOLENN

Peder barzhoneg, gant Roparz Hemon	279
Va levrig-skeudennoù, gant M. Glanndour	282
Burzhudoù an Aotrou Doue, gant Bleu Benal	284
Ar Goañv, gant Y. V. ar Yann	285
Reder-foarioù, gant Fañch Eliès	287
Ur Gontadenn, gant Mikael Zotchenko (tr. Jarl Priel)	293
Skol-Louarn Veig Trebern (kendalc'h), gant Youenn Drezen	300
Langaj-chon ar vilajenn gran, dastumet gant Youenn Drezen	310
Eus an Emsav d' an Emframm, gant Abanna	312
A-enep Kervarker ha Barzaz-Breiz, gant Fañch Eliès	320
Beilhadegoù Bro-Dreger	337
Pajenn ar re Yaouank	339
Notennoù	341

Pep gwir miret strizh

PEDER BARZHONEG

GANT

ROPARZ HEMON

PORZH

*A-hed ar straed a garen, biken mui
An tiez-hont damguzhet gant an delioù,
N'o gwelan, nag ar voger hir o terc'hel
Birvilh al lireu glas en Ebrel yaouank.*

*Ne glevan mui o sevel eus ar porzh
Yudoù al listri bras en avel c'hleb,
A ranne mik va c'halon gant o hiraezh,
En nozioù-hont, pa veze skañv an anken.*

*Ho tasmant, tiez, porzh, ha straed, ha bleunv,
A zougan kloc em eñvor dre ma'z an.
Hogen ho samm zo pounner, hag a bouez
Pounneroc'h war va choug, a c'hoañv da c'hoañv.*

Kerzu 1956.

OABL

*Er straed heñvel bepred, netra ne gemm
Nemet an oabl, an oabl ha na ra van
Nag eus an dud e karc'har o ziez,
Nag eus an dud o tremen, stouet o fenn,
Staget ouzh an douar gant o freder.*

*Kement liv, kement lusk, kement kened
A zo er bed a sked e stêr an oabl ;
Tudigoù, en o mil trevell strobellet,
Ne welont ket.*

*Hag e kerzhont, hag e kerzhont dindan an tanflamm,
O terc'hel pizh
E no dorn serret
Ur vozad ludu.*

AR MARC'HEG BALE-BRO

*Va jav ha me o vont a-hed an hent,
Hag a-dreuz park pa n'eus mui hent ebet.
A-hed, a-dreuz, ne vern, ez eomp bepred.
Hor pal bemdez zo keit hag en derc'hent.*

*D'an noz e kouskan, gwech en ur c'hastell,
Gwech en ur peniti, gwech war ar vein.
Din-me, ne vern, evit astenn va c'hein,
Roc'h noazh, plouz gleb, pe wele dimezell.*

*Traonienn pe run, douar ed pe ouelec'h,
N'o gwelan ken. Din-me int holl heñvel.
Goañv pe hañv, glav pe heol, kalm pe avel,
N'eus din na warc'hoazh, nag hiziv, na dec'h.*

AR BEDENNEREZ

*He daouarn juntet war he barlenn. Dastum a ra
 Eostad devezhioù laouen tremenet.
 Goustadik, gant greunennoù du he chapeled,
 He muzelloù yen o krenañ.
 Er-maez e par an heol. Ar mor a goroll.
 Er gambr deñval ez eo dalc'hmat abardaez,
 Nemet ur skin veure drant o kantren
 Foll evel ur valafenn,
 War he glin, war ar siminal, war he c'halon.
 Ne oar pelec'h.
 Eñvor.
 An eñvor a zo pedenn.
 An eñvor a zo c'hoant.
 Balafenn a vres hec'h eskell
 En ur c'hastell dir e ziri diniver,
 Hag a fell dezhi nijal
 Er-maez, er-maez davet an heol, davet ar mor.
 Ar c'hastell divent a zo serret.
 E brenester a zo kloz.
 Ha n'eo mui nemet ur gambr,
 Ha n'eo mui nemet un daouarn,
 Bizied treut-eskern,
 Juntet war ur chapeled.*

VA LEVRIG-SKEUDENNOU

gant Maodez Glanndour

GOANV

*Ken yen eo bet an noz
M' en deus lakaet ar menez
En-dro d' e c'houzoug
E skerb vrumenn wenn.*

●

*Ar glav a gouezh ingal, unton,
O oueliañ pep tra
Gant melkoni va c'halon.*

●

*Noz an Hollsent,
Stered,
Daoulagad diniver an Anaon.*

●

*Aet on er-maez en noz :
Ouzh ar brankoù noazh
E skede frouezhioù aour
Ar stered.*

●

*Emañ ar mor o vazailhat,
Ha pep tra evel kousket, evel revet,
En alan yen ar mor...
A glever bepred o vazailhat.*

Goañv 1959-60.

NEVEZ-AMZER

*Difluket eo ar roz-kamm
 War leton va liorz,
 Hag a-wechoù emaint o klakenniñ
 An eil ouzh eben evel komerezed.*

*Pe c'hoazh ez int merc'hedigoù
 Oc'h ebatat war an bradenn
 Gant kriadennoù bagol.*

*Ha gwechoù 'zo ez int merc'hed
 War o daoulin,
 Merc'hed Fouenan
 En o gouzougennou ledan,
 Pleget o fenn en o daouarn
 Hag o pediñ.*

Nevez-amzer 1960.

Burzhudoù an Aotrou Doue

gant

BLEU BENAL

(Bro-Wened)

*Graet ac'h eus, o ma Doue, burzhudoù diniver
An heol hag ar stered o teurel o splannder,
Er flagennoù didrouz, er menezioù uhel,
Er c'hoadoù kevrinus hag ar mor a vranskel.*

*Graet ac'h eus an ebr glas uhel dreist hor pennoù
Evit ma c'hello an dud diskwizhañ o selloù,
Strewet ac'h eus e-leizh frondoù war ar maezoù,
Gant paot a largentez, hadet ar bokedoù.*

*Graet ac'h eus an tolc'hiad (1), graet ar bokedoù-roz
Hag an evned a gan ag ar mintin d'an noz,
Graet ac'h eus e-leizh gwell : ene glan ur c'hristen
Ha dezhi, tra souezhus, ne vo ket a dremen.*

*Dindan braventezioù an douar-mañ hag an nean (2)
C'hwi hepken, o ma Doue, c'hwi a glaskan
Ma ene ne gavo na peoc'h na levenez
Nemet ha pa welo Mammenn ar vraventez.*

*Kaeroc'h evit an douar gant e vragerisoù,
Evit bolz glas an neñv gant e holl biledoù,
Evit mab-den, setu ho prasañ donezon :
Ho mouezh a gomz goustad ha c'hwi en hor c'halon.*

(1) penn-ed. (2) neñv.

AR GOANV

gant

Y. V. ar YANN

(1831-1876)

N'eus ket pell em eus lennet « *Ar goañv* », embannet e 1866 e « *Revue de Bretagne et de Vendée* ». Dedennet on bet gant oberoù ar skrivagner-se, kenkoulz evit an awen ha glanded e vrezhoneg. Soñjet em eus e oa un dra vat lakaat e brezhoneg-eeun un nebeut eus e varzhonegoù. Setu an hini kentañ. Spi em eus e plijo da lennerien « *AL LIAMM* » anavezout oberenn ur skrivagner dianav pe, da vihanañ, ankounac'haet gant meur a hini.

Jord KLER.

da F. M. an Uhel.

*An avel, er gwez uhel, a c'hourdrouz an douar,
An heol a zo dislivet hag heñvel ouzh al loar ;
Ne gaver mui a domnder dindan bolz an neñvoù,
Al laboused a dav mik, ha sioul eo ar c'hoadoù.*

*Hir ha teñval eo an noz, ha boull (1) eo ar stered,
Hag e-lec'h kan an eostig, dudius da glevout,
Al loened-gouez, gant enkreiz, a yud war ar maezioù ;
Hiboud ar stêr, en draonienn, a sav evel klemmoù.*

*An deiz berr a zeu gorrek ; pa ziblouz (2) an den,
An avel-skorn en em sil en e izili gen ;
Kerkent, o tistreiñ d'e di, e wel, a-zioc'h e benn,
Evel ur grib, dent-genver e-pign ouzh e doenn.*

*An douar a zo skalfet, ar gwez zo hep delioù,
Ne weler nikun er park, na nikun en hentoù ;
Ur vogedenn c'hlas, spontus, a sav tev er pellder,
Hag ur gouriz koumoul du en dro-heol a weler.*

Evel ar mor, e tosta a wagennoù buan,
 Ha setu deuet an oabl evel ur hed-gwenan ;
 Ar fulennoù a gouezh stank, ar bed a zo gwisket
 'Vel danvez ur wreg-nevez da vintin hec'h eured.

En tu an avel ar gwez zo roudennet e gwenn ;
 Lann, balan, drez, ar strouezh, bec'hiet, a bleg o fenn ;
 Tev eo an erc'h er menez ha war an doenn-blouz,
 Ur c'hi bennak o harzhal, n'ez eus hiziv ken trouz.

War-laez ar ruzelennig (3), tarzhet e-kreiz ar prad,
 E voueta ar c'hefeleg, ar gioc'h, an houad ;
 Ar voualc'h, mignon d'an den, evnedigoù e-leizh,
 A zisbrab ar bernioù teil da glask enno o freizh.

Ur vran gozh a zo e gward, uhel war an dervenn,
 War an ed e c'hoarezed a ziskrab an ervenn,
 Ma teu, dindan an avel, c'hwez ar poultr d'he fete.
 Diouzhtu ur wagadennig, ha kerkent da vale.

Ar gegin, ar gazeg-koad a zo e bro ar rezin,
 Ar c'hanaber, al laouenan a zalc'h tost d'ar vilin ;
 Ar sparfell hag ar barged, en-dro d'ar vereuri,
 A gouezh a-blomm war an drask hag a zeu d'e zebri.

An erc'h a gomez pep tra, boued al loened a guzh,
 An amzer a zo gantañ garv, kriz ha naonus (4) ;
 Ar paour a rank klask bara, mont a-dost, mont a-bell,
 Pe chom en e lochennig ezhommek da vervel.

Hogen, kalonoù ar Vreizhidi a zo leun a garantez,
 Pa welont an dienez e teuont, gant truez,
 Da gas bara, kig ha koad d'al lochenn vogedet ;
 Rak ar paour, eme Doue, ne vo ket dilezet.

Gant ar remm, ar gozhidi a gerzh war-bouez o bazh,
 Rak e goañv o buhez emaint ivez, siwazh !
 Tud yaouank, bezit outo ha preder ha truez :
 Goude an hañv, ma vevot, ho po goañv ivez.

(1) boull : dibaot, ral.

(2) pa ziblouz : pa zeu er-maez.

(3) ruzelennig : ger tregeriat : gwazhig.

(4) naonus : naoniek.

REDER-FOARIOU

gant

Fañch ELIES

— Poent eo dont da lein, va zad. Ar chotorounad patatez a zo war an daol.

— Ya, Katarinig, diouzhtu, sell, eme Frañsa ar Gall d'e verc'h henañ. C'hoazh un hanter dousenn mouded hag emañ echu.

Hag e lavige e dreid diarc'hen da vresañ start ar c'hivij uzet er ruilhenn houarn a roe d'ar mouded o furm kelc'hiek. Pa veze bet moustret a-walc'h war an dolzennig, e tiskenne Frañsa diwar ar maen plat lufret gant e solioù, e kempenne prim gorre ar c'hivij gant palv e zorn hag e tistage ar ruilhenn gant un taolig krenn a-raok lakaat ar vouldedenn e-kichen ar re all da sec'hiñ. Unan sonn war he c'hant en he hed, div tal-ouzh-tal harpet war an hini gentañ, unan a-dreuz war he c'hant ha bepred e-giz-se betek dibenn ar renkad.

Pa lakae an div vozad diwezhañ eus e givij er ruilhenn houarn war ar maen, e c'hoarzhe Frañsa :

— Houmañ ' vo treutik, merc'h-me, ' gav ket dit ?

Hag e savas war ar maen, e zaouarn harpet dirazañ war ur berchenn lakaet a-dreuz da zaou bost forc'hek.

— Eo, avat. Na plat eo ! eme Gatarinig.

— Ya, dister eo lostig an ti, eme Frañsa. Mat, tan a zalc'ho memes tra en oaled, er goañv-mañ. Ha bremañ ouzh taol a-raok ma vo yen ar patatez ha tomm da benn mamm.

Hag i o-daou d' an ti.

— Pelec'h e chomes 'ta, Frañsa ? eme Jan Gerdilez d' he gwazh. Bremaik emañ yen da batatez.

— Ma, nebeutoc'h a laezh-ribot e vo ezhomm d' o distanañ ha netra ken, emezañ, en ur vont d' e lec'h boas, tost d' ar prenestig a roe sklêrijenn d' an daol ha d' an oaled.

— Ket, emezañ c'hoazh en ur dapout e loa-goad diwar ar parailher a-ispilh a-zioc'h d'an daol, c'hoant am boa d' echuiñ va miliad mouded a-raok lein. Bremaik e rankan mont da Grec'h ar Bleiz da welout hag afer e c'hellin ober gant Visant Penndu evit kas e vioc'h zu da foar Sizhun.

— Gant hounnezh hor bezo c'hwec'h loen korn da sachañ d'hon heul warc'hoazh vintin kerkent ha pemp eur. Ne vo ket re ac'hanomp hon daou adarre, eme Jan.

— N'on ket trañkil koulskoude o lezel an ti e-unan gant ar baotrez-mañ. Hag e tiskoueze ar vamm gant he fenn, Katarinig, digor he c'halon, o soubañ patatez diblusket ganti en he bolennad laezh-ribot. Soñj 'ta, ar baotrez n'eo c'hoazh nemet dek vloaz hag e lezomp pemp all dezhi da ziwall.

Eus ar pemp all, pevar, Per, Mari, Cheun ha Laou a oa ouzh taol ganto, o daoulagad digor-bras paret a vare da vare war o zud, hag e tiblusket patatez tre ma c'hellent, nemet Laou a oa re vihan d'hen ober hag a dape e lod eus bolenn e vamm. Lostig an ti, Anna, ur verc'hig bloaz a oa moredet en he c'havell ouzh bank ar gwele-kloz.

— Ba ! Ba ! eme Frañsa. N'eus netra da laerezh en ti-mañ, nemet bugale ha ne welan ket piv en diavaez eus duarded an *armée roulante* a gement a rafe stad a-walc'h eus ar peadra-se evit dont d'ar skrab warnañ, moarvat ivez dre m'int boas d'o bevañ diwar skrab.

— O ! 'm eus aon e vent laeret ! eme Jan, en ur reiñ loaiedoù laezh-ribot da Laou da lakaat e batatez da ziskenn. Met gwall yaouank eo Katarin evit ober war dro kement-mañ a voused, pennoù fall dezho ouzhpenn, 'keta Per ?... Hag an hini vihan en he c'havell !

— N'he do ket ezhomm da zeskiñ ar vicher pa fortunio... a-benn seizh vloaz amañ ma ra eveldot-te, emezañ en ur c'hoarzhin laouen.

— Paour-kaezh den, na te 'zo sot, bepred o kontañ kaozioù diboell dirak an imobiled vihan-mañ !

— Sed aze un afer, avat, Jan, eme Frañsa, laouen e c'hoarzh, evit degas da soñj out deut dirak ar person ganenme ha te seitek vloaz nemetken ! Gwir eo e vez aliesoc'h gwelet ar merc'hed amañ o chom da gozhañ eget o timeziñ ken prim. Mat, Jan, e-giz-se e vi mamm gozh abretoc'h ha zoken mamm-guñv.

Echu oa e lein gantañ hag e trouc'he un tamm butun karot a-raok sevel diouzh taol.

— Em zav kenañ e oa kivij Job Pouliken en dro-mañ, Jan. Groz un tammik. Startoc'h e vez ar mouded e-giz-se. Bruzunañ nebeutoc'h a reont. Kontant on eus va mintinvezh labour. Mouded mat am eus graet da Gatarinig ma c'hello derc'hel un tamm boued tomm deomp war an tan a-benn hon distro eus foarioù ar goañv.

— Peogwir ez ez da Grec'h-ar-Bleiz, eme Jan, goulenn 'ta digant ar Penndu, Frañsa, ha n'en do ket ur c'harrad keuneud kordenn hag ur c'hant fagod bennak da werzhañ deomp a-benn ar goañv. Bihan eo aet dija ar bern e penn ar c'hraou.

— Ya, soñjal a rin, eme Frañsa en ur gemer e dog voulouz. Gra un tamm kempenn d'ar pemp bioc'h all a-raok ma teuin en dro, rak ne vin ket abred er gêr.

Staget e oa Frañsa ar Gall d'ober ar marc'hadour saoud abaoe m'oa dimezet. Neket gant an tri fark dister a c'houneze, unan dindan boued chatal, un eil dindan patatez ha kaol, un all dindan kerc'h ha gwinizh hag ur foenneg bihan e c'helle bevañ e diad bugale.

Aes a-walc'h e fizie ennañ e genvroiz o loened korn, kwitez dezho da vont o-unan d'ar foarioù pell, rak bale bro a rae Frañsa ar Gall betek e Treger hag e Kernev. Mont a rae da foar Mene Bre, war droad eveljust. D'ar mare-se n'oa ket a girri-tan evit an dud ha nebeutoc'h c'hoazh evit ar chatal, hag e teue d'ar gêr adarre war droad, e yalc'h pounner pe bounneroc'h en e chakod, hervez ma oa bet mat pe welloc'h priz al loened korn. E wreg a zeue d'e heul bep tro ma veze ezhomm. Ur gwall vicher dindan bep seurt amzer ha dre bep seurt hentoù.

Un den laouen a oa anezhañ, prim, avat, ar gwad da sevel d'e benn. N'ouie na lenn na skrivañ, met barrek e oa da gontañ koulz ar bilhedoù kant pe hanter-kant lur hag ar moneiz groz, an arc'hant hag ar pezhioù melen.

— A-benn un nebeut bloavezhioù amañ, emezañ d'e wreg, ar kendalc'h an traoù da vont evel-hen, e c'hellin feurmiñ div wech muioc'h a zouar, kaout daou yarc'h labour ha peder bioc'h din er c'hraou ha chom er gêr da labourat e-lec'h redek ar foarioù.

— Gras e vo sur en deiz-se, eme Jan a oa o lakaat ar re vihan en o gweleoù, p'errue he gwaz er gêr.

— Klev 'ta, Per, eme Frañsa d' e vab henañ, 'peus ket c'hoant da sevel en noz-mañ da welout hag e teuo ar gorriganed da zañsal war mouded al leur ?

— Ar gorriganed, va zad ? eme Ber dihunet-krenn eus e c'hoant kousket.

— Ya, ar gorriganed. Loargann a zo en noz-mañ. Tri bloaz a vo da foar Vazhev edon o tont eus Landi, sell... Al loar a oa en he brasañ ; e oan o vont da zigeriñ ar gloued evit tremen dre al leur da deurel ur sell er c'hraou a-raok dont d'an ti, pa voen sabatuet-mik gant un dra na 'm boa gwelet biskoazh. War al leuriad mouded un vandenn dudigoù gwisket e ruz, ur barv hir ouzh o groñj ha daoulagad lemm en o fenn, a zañse didrouz hag e welen o dent gwenn o skediñ ouzh skleur al loar. « Ma, emeve ouzhin' va-unan, va mouded a vo kempennet din gant ar re-mañ. » Nemet gwall baotred ez eo ar gorriganed pa zeuer d' o direnkañ en o ebatoù noz ha n' em boame tamm c'hoant da chom da zañsal ganto betek gouloù-deiz. Deut on war va c'hiz hag en ti dre an tu-mañ hep ober trouz na lavarout ger.

— Hag ar mouded, va zad ? eme Ber.

— Antronoz vintin, p' on savet da vont da vouetañ ar saoud, aet on war eeun da sellout outo. Mat, Per, n' o doa ket frigaset un unan zoken. Paotred lijer eo ar gorriganed-se, añ ! Te n' hellfez ket ober kemend-all.

— Nann, sur, va zad !

— Setu te adarre gant da ziotachoù, Frañsa, eme ar vamm. Gouest out da lakaat ar paotr-se da gaout ur gwall-huñvre en noz-mañ, emezi en ur lakaat Per d' e dro er gwele.

— O, ne raio ket, 'keta Per ? Me ' gav din ez eo aet kuit ar gorriganed eus ar vro, evit mat. Aon o deus kemeret rak ar marc'h du a dremen da bep poent eus an deiz hag eus an noz war bont ar Roz, en ur sotal evel ur pennfollet.

Mar n' oa mui a gorriganed, laeron a oa c'hoazh da nebeutañ pe, mar kirit, gwall baotred douget a-walc'h da sailhañ, da zaou pe dri, war un den e-unan o tistreiñ diouzh ar foar. Aesoc'h oa laerezh digantañ e yalc'h eget poaniañ da c'hounit o-unan kemend-all dre ul labour onest.

Gouzout a rae Frañsa ar Gall kement-se, met n'en doa ket aon razo. N'oa ket mogn tamm ebet na jilgamm kennebeut hag en e chakod, mar lakae e yalc'h en tu dehou, en tu kleiz en doa e bistolenn, c'hwec'h tenn enni. Aviz d'an hini a fellfe dezhañ pounneraat e benn re skañv.

Un abardaez, en ur zistreiñ eus foar an Nec'h, e Montroulez, e oa chomet Frañsa da lakaat un tamm tan en ostaliri ar Gêr Vat, a-raok treiñ diwar an hent bras war an hini a gas da Wimilio. Ur banne soubenn oa bet tommet dezhañ, ha, da c'houde, en doa debret ar pezh a chome gantañ eus e vara kig-moc'h, gant ur werennad gwin ruz.

Diaes e oa e benn. N'en doa ket soñj mat pe dri-ugent skoed pe bemp skoed ha tri-ugent en doa bet a-benn ar fin digant ar marc'hadour norman en doa marc'hatet keit amzer e onner ziwezhañ.

Hag eñ ha tennañ e yalc'h ha stagañ da gontañ e arc'hant. N'en doa taolet ket evezh ouzh daou ganfard a oa o c'hoari ar c'hartoù ouzh taol-greiz an ostaliri. Eo, deut oa ar pemp skoed-se gantañ, war a wele, ha stad a voe ennañ o soñjal ez oa deut a-benn eus an Norman... Met poent 'oa tostaat ouzh ar gêr... Jan a vije nec'het mar dalefe pelloc'h... Sell, ar c'hoarierien gartoù zoken a oa aet war-du o gwele.

— Saig Pichon, eme Frañsa d'an ostiz, pegement a zle em eus en ti-mañ ?

— Dek gwennege, Frañsa, eme an ostiz en ur zont betek ennañ. N'oc'h ket fur memes tra, Frañsa, kontañ e-giz-se hoc'h archant dirak an daou a oa aze.

— Peseurt daou ? eme Frañsa, en ur lakaat dek gwennege war an daol, hag e savas da vont kuit.

— An daou a oa o c'hoari ar c'hartoù amañ diouzhtu. Ne vefec'h ket an hini kentañ da vezañ kannet ha laeret ganto, war e zistro eus ar foar.

— Gwazh a se evito mar deuont da glask trabas, eme Frañsa. Kenavo deoc'h, Saig. Arabat e vefe diaes ho penn abalamour din-me. Erruout a rin er gêr gant va yalc'h a-benn un eur amañ, bezit dinec'h !

Du-pod oa an noz. War-dro hanter hent da Wimilio, e santas Frañsa un den o kouezhañ war e choug hag o terc'hel dezhañ e zivrec'h e-keit ha ma klaske un all dirazañ tapout krog en e yalc'h.

Ur wintadenn drumm d'e gein hag e kase gant e holl nerzh al laer a-dreñv dreist e benn war al laer a-raok. En ul lamm e voe warno diskaret d'an douar ha dav dezho a daolioù dorn

hag a daolioù dornell pistolenn rak tennañ warno ne reas ket. Ha, tre ma roe dezho ur freskad bazhadoù a zoare, aet en egar, e huche a-bouez-penn dre an noz sioul :

— N' eus nemet daou ac'hanoc'h ? Neket posubl ? Deuit 'ta, paotred hardiz. Amañ ez eus jeu da gaout. Deuit 'ta paotred !

Hag e lope warno gwashoc'h-gwazh.

Gwazed ar vereuri dostañ, tennet eus o c'housk gant hopadennoù Frañsa ar Gall, a ziblouzas da zont betek an hent gant leternioù ha ferc'hier. Poent 'oa. Ne finve mui an daou lampon pell a oa, met Frañsa a gendalc'he da zarc'houiñ warno.

— 'M eus aon, 'poa c'hoant ober silzig ganto, eme dezhañ Herve Riou, perc'henn ar vereuri.

— Ya, silzig evit an diaoul, eme Frañsa o tont a-nebeudoù ennañ e-unan.

Gwall aozet oa bet an daou lampon ha menel a rankjont war o gwele ur pennad mat da heul an abadenn-se.

Un den yac'h ha start' oa Frañsa ar Gall, nemet buan e save ar gwad d'e benn ha re a imor a lakae en e labour. Un deiz m'edo a-zevri o faoutañ piltosoù en e leur e kouezhas marv-mik, skoet gant un taol gwad.

Yaou 16 Du 1944.

Ur Gontadenn gant Mikael Zotchenko

Sed amañ, troet a-ziwar ar rusianeg, ur gontadenn gant Mikael Zotchenko, ur skrivagner hag a denne da Jord Courteline, Alfred Jarry ha zoken Alfoñs Allais. Ur godiser touet anezhañ, e plije dezhañ skourjezañ ha bazhata ar gargidi-stad tuet da waskañ didruez o c'henvroidi gaezh en ur vro hep Tzar na Tzarevitch, ur vro « *dieub ha digabestr* », da vihanañ war o lavar. Da neb a lenno e desteni embannet er bloavezh 1925 war ar gelc'hgelaouenn italian « *Rusia* », ne vo ket diaes intent perak en em gavas Zotchenko e penn kentañ war roll ar re gablus, pa fellas da Jdanov, mignon nesañ da galon griz Stalin, minellañ en derc'hent ar brezel diwezhañ un toullad skrivagnerien re aheurtet ha divergont, hervez ma krede dezhañ... Petra 'c'hoarvezas gant Zotchenko ? daoust a toullbac'het e voe, pe varnet da loeniñ ha da loediñ e pell-pellañ Siberia, pe gaset e voe da stourm ouzh kanfarded Hitler ha marteze e kouezhas neuze dilorc'h ha divrud war ar dachenn-vrezel ? N'ouzon ket, met abaoe pell amzer ne vez klevet ober meneg dioutañ e neb lec'h, na zoken goude ma 'z eas Jozeb Vissarionovitch Djougachvilli (Stalin) d'azezañ e Palez an Diaoul Ruz war ar gador-veur dibabet evitañ ur pennad 'oa gant e genwaller Jdanov.

J. Priel.

Diwar-benn « VA BUHEZ » :
An doare-soñjal hag un draïg all ouzhpenn

Va zad a oa ul liver ha va mamm ur c'hoarierez. Kemenn a ran kement-se o vezañ ma vev bete-vremañ e Poltava tud hag a vez graet ivez Zotchenko diouto ; da skouer, Egor, ur c'hemener anezhañ hag e Melitopol, Ivan, ur mezeg evit ar c'hleñvedoù-merc'hed. Dleout a ran diskleriañ n'eo ar re-se na kar na par din, n'anavezan tanfoeltr hini anezho ha c'hoant ebet n'am eus d'ober anaoudegezh ganto. Hogen, a drugarez dezho ne fell ket din bezañ ur skrivagner brudet, rak kerkent all e klaskfent dont davedon. A-vec'h lennet ganto va faour kaezh levrioù e tiredfent da derriñ din va fenn. Sellit ! erru eo dija un dintin eus bro-Ukrainia...

A-hend-all, diaes tre eo bezañ skrivagner, dreist-holl abalamour d'an doare-soñjal, rak hep mar na marteze e rank ur skrivagner kaout un doare-soñjal. Voronski (ur gwaz a-feson koulskoude) a lakaas moulañ ar ger-stur-mañ : « Ur skrivagner a dle spisaat e zoare-soñjal ! » Ma ! evit va c'heloù, ne rin ket ; peseurt doare-soñjal a c'hellfe bezañ va hini-me, peogwir n'on dedennet gant kevrenn ebet ?

Hervez ma kred d'izili kevrenn ar Volcheviked, ez eo mab va zad ur paotr hep pennstur na pennreolenn. Hag ar wirionez a zo ganto, hen anzav a ran naet ha splann : n'on na komunizt, na socialist-dispac'her, hag unveliour, netra nemet Russian, ha fin dre eno. Ha gwashañ 'zo, ne zoujan da gostenne ebet ; dre-se en deus meur a hini kas ouzhin : « Sed amañ 'vat, emezo, ur beg faeüs manet distro diouzh an holl gostennoù, daoust d'an tri dispac'h o deus graet o reuz an eil war-lerc'h egile ! » Ac'hanta tudoù gaezh, evelse 'mañ !...

N'am eus kas ouzh den ebet, ha setu eno va doare-soñjal. N'on ket ur c'hevringarour, ne blij din nag ar re gozh na va c'herent, met an dud diwar ar maez a garan, sed aze va zu gwan. N'on ket bete-vremañ, ha war a gredan ne vin biken komunizt, na zoken marksist.

Kroget am eus er bloavezh 1913 gant va studi e Skol-Veur hag ar bloaz war-lerc'h, dav da vrezeliañ, hep bezañ zoken galvet da soudard. Bet on ofiser, met ne lavarín netra ouzhpenn, gant aon rak stagañ da fougeal. Goude an Dispac'h, am eus kantreet a-hed hag a-dreuz va bro Rusia ha graet meur ha meur a vicher : kalvez, forester, paotr ar pell-gomzer en ti-

post, gward-kêr, enseller-polis, c'hoarier, skilhaouer hag adarre soudard, an dro-mañ en Arme Ruz.

N' on ket mezeg a-vicher ; daoust da se e voen er bloavezh 1917 dilennet gant ar soudarded d' ober evit pennmezeg ha war an dro pennrener ar batailhon, o vezañ ne blijje tamm ebet d' an ofiser em raok leuskel ar re glañv da nijal d' ar gêr da bareañ ; me ' vat, ne sellen ket gwall-verr ouzh ar seurt belbiaj. N' on ket o farsal nag o tibunañ gevier.

Ha sed amañ roll klok an darvoudoù c'hoarvezet em buhez :

Toullbac'het on bet 6 gwech

Barnet d' ar marv 1 wech

Gloazet 3 gwech

Esaet am eus en em lazhañ 2 wech

Dornet on bet ken na fue .. 3 gwech

Kement-mañ ne zegouezhas ket ganin dre ma voen ur gwaz a well forzh : nann da ! an holl draoù-se a rank bezañ tamallet d' am gwall-blanedenn. A-drugarez dezho evelkent e c'hoari un dra bennak gant va c'halon, ha setu perak marteze am eus troet da vezañ ur skrivagner : panevet da se, e vefen bete-vremañ letanant-nijer.

BUHEZ BORIS SPIRIDONOVITCH KOTOFIEV

Skrivañ ha skrivañ a ran, hag abalamour da betra ?

Marteze e stago al lenner da vousec'hoarzhin : « Hag an arc'hant, emezañ, an arc'hant, mab ar c'hast laer, daoust ha n' out ket en gortoz da gaout arc'hant ? »

Arc'hant, tudoù gaezh ?... A-walc'h moarvat da brenañ un tammig keuneud da dommañ er goañv hag ivez ur re votoù-ler evit va gwreg, ha goude ne vin na paouroc'h na pinvidikoc'h. Hag en tu-hont da se, diwar-benn petra e talv ar boan skrivañ ? Ur Gall, da skouer, ur Saoz, pe un Amerikan ne van ket pell da skrabañ e benn kent tapout e bluenn, met allas, n' hellont ket bezañ ken dibreder ha disoursi, skrivagnerien baour va bro. Ret eo dezho da gentañ dibab un danvez hag a

blijo d'an holl lennerien, un danvez na feuko ket hemañ n'anwazo ket henhont, ha me oar petra all ouzhpenn.

Anavezet am eus un denig o chom en kêr ; bevañ-bevaïg a rae, debriñ hag evañ a rae evel ma c'helle rak ne veze ket druz ar geusteurenn en e di ; alies e kleve e begement digant e wreg, ur perseval anezhi, ha neuze e klaske e zigoll en un ingaliñ skouarnadoù etre e vugaligoù, forzh pegen fur e veze ar re-mañ er mare-se. E berr gomzoù, e rene ar c'haezh Doue e vuhez evel hogos pep hini all en-dro deoc'h. Dre-se, e kav din e kollfen va amzer, va liv ha va faper mar displegfen dirazoc'h traoù anat d'an holl. Nann. gwelloc'h eo ganin stagañ da gontañ dre ar munud buhez va c'heneil Boris Spiridonovitch Kotofeiev.

Dre vicher e oa B. S. Kotofeiev ur soner ; en gwirionez, ne oa ket gwall vrudet, ha ne veze ket klevet alies ober anv dioutañ, rak e garg el laz-seniñ a oa plediñ gant an trebez. Gout' ouzoc'h, moarvat, petra eo ar benveg ma komzan dioutañ ? ur varrenn dir na tevoc'h na moanoc'h eget va biz bihan, ha stummet e-giz un tric'horn. An arzour ma vez fiziet ennañ an dra-se a rank menel en e sav e-kichen an daboulin vras hag ur wech an amzer e sko war e drebez gant ur varrenig dir a-vent gant un tach hir-hir. Bez' eus evelkent micherioù iskis war an tamm douar-mañ : d'am meno eo fromus soñjal ez eus tud o c'hounit o bara dre ruzañ war un orjalenn, dre lonkañ glaou-bev pe sabrennoù, pe dre skeiñ goustadik war un trebez. Met n' on ket en sell d' ober goap ouzh an haroz dibabet ganin... Boris Spiridonovitch Kotofeiev a oa ur c'hanfard a-feson, un den savet mat ha tapet gantañ deskiñ meur ha meur a dra en tu-hont d' ar sonerezh.

Ne oa ket o chom en kreiz-kêr, met kentoc'h en ur vannlev, koulz eo lavarout war ar maez. Ne oa eno netra dreistpenn da welout, ne bare an dremenidi o selloù na war venezioù uhel, na war goadoù dispar ; hogen, ul liorzhiq en em lede e-tal pep ti, e pep lec'h e tiwane geot e-leizh, bez' oa kleuzioù a-hed an hentoù, amañ hag ahont bernioù skilhoù pe fagodennoù, torkadoù tro-heol ha rozuku, hag an holl draoùigoù-se a groue un aergelc'h sioul ha dudius. E-kerz an nevez-amzer e tenne ar gêriadennig d' ur baradoz.

Boris Spiridonovitch a veve e ti Loukeria Petrovna Bloc'hina (1), un tiig prenn damvelen gant ur gael houarn hanterzebret gant ar mergl en-dro d' ar porzh. Er porzh e weled war

(1) Bloc'hina : gwrac'h ar c'hwen e rusianeg.

an tu dehou un tammig marchosi, ur rastell he dent torret hag ur rod-karr manet eno da vreinañ abaoe ar c'hantved ma rene an Impalaerez Katell an eilvet. Neb a felle dezhañ mont en ti a ranke pignal gant diri ur viñs goad, ha pazenn izelañ ar viñs-se a chome dalc'hmat didach. Ur wech pignet gant an diri, e kaved ur rakkambr teñval meurbet gant ur pikol poud pri ma hilienne ennañ kaol-go, togoù-touseged pe harinked, ha war an tu kleiz e oa ar privezioù gant o dor moan-moan hag a vane bepred damzigor kaer ho peze bountañ ha sachañ warni.

Setu ma timezas Boris Spiridonovitch gant perc'henn an ti, Loukeria Petrovna Bloc'hina, hag e-giz-se e teuas ivez da vezañ perc'henn an tiig, ar marchosi, ar rod-karr, ar rastell dorret, ar viñs, ar privezioù hag an holl vadoù all. Loukeria Petrovna 'vat a vinc'hoarzhe abaoe ma 'z oa deut he fried da vezañ mestr war he domani, ha war ar marc'had war he gened na oa ket, koulz eo din lavarout, dreist pep muzul. Bep tro ma ne veze ket war he zu mat e stage da vlejal war baotr e drebez na oa, d'he meno, nemet ul laer e vara, ur c'hac'h-moudenn, ur c'hwiltouz didalvez, ha den ne oar petra all ouzhpenn.

Boris Spiridonovitch ne ranne na grik na mik, kaer en deveze bezañ strafuilhet hag anwazet, rak karout a rae e diig, e liorz, e borzh, ar rastell, ar marchosi, ar rod-karr, ha zoken ar viñs he fazenn didach.

Bez' eus tudigoù hag e c'heller displegañ e berr gomzoù o holl vuhez a-dal ar griadenn gentañ laosket ganto en o c'havell betek an diwezhañ gwech ma tennont o alan. Va fal eo ivez diskleriañ ar berrañ m'hellin buhez va c'heneil karet Boris Spiridonovitch Kotofeiev.

N'en devoa hemañ nemet daou vloaz warn-ugent ha ne oa ket nemeur a dra da damall d'e dalfas, ha koulskoude e kave darn e oa re hir holl e lapenn, hag a-drugarez d'ar siig-se e vane ar peurliesañ war e zremm un neuz reuzeudig hag abaf. Hogen e vourennoù stank a guzhe un nebeudig an namm-se. Un houad sonn war e dachoù, kreñvoc'h eget un aneval, setu peseurt den a oa Boris Spiridonovitch. Gwir eo, jilgammat a rae evelkent ken nebeut ha tra, rak torret en devoa e c'har gleiz d'an amzer ma rae Nikolas eilvet ar pezh a gare en hor bro. Petra 'fell deoc'h, hag ar seurt traoù a c'hoarveze a-wechoù gant hiniennoù kent na dartzhas an Dispac'h. Met o vezañ ma 'z oa kamm, e chomas er gêr e-lec'h mont da c'hoari an diaoul hag e bevar war an dachenn-vrezel.

Pa stardas an traoù, da lavarout eo pa grogas an Dispac'h,

en em gavas Boris Spiridonovitch nec'het ha spouronet kenañ, met menel a reas fur ha sioul pell diouzh ar reuz hag an drouz. Ne oa ket pinvidik, biskoazh ne dremenas evit ur bourc'hiz ; gwriet en devoa eveljust ul lietenn ruz ouzh e borpant, gwintañ a rae ur pikol banniel ruz a-us d' e di kel lies tro ma wele an amezeien o tisplegañ o bannieloù. A-hend-all e vije ret bezañ trelatet rik evit krediñ e c'hellje ur soner trebez, hag eñ kamm war ar marc'had, ober an disterañ gaou ouzh Pennrenerezh ar Vicherourien hag ar Gouerien.

Sioul ha didamall e kenderc'he 'ta da vont gant e dammig buhez. Gant un dra hepken, met un dra a-bouez, e veze enkrezet a-wechoù. Pemzek vloaz 'oa tremenet abaoe ar beure ma lakaas evit ar wech kentañ e droad war bazenn izelañ, war bazenn didach ar viñs da sevel da di Loukeria Petrovna.

Hag abaoe pemzek vloaz, div pe deir gwech er sizhun, ha zoken aliesoc'h, bep tro ma veze tra pe dra war e spered, pe ma veze mall gantañ erruout er gêr da ziskuizhañ, e tegouezhe dezhañ kouezhañ a-hed e gorf ha bezañ gwall c'hloazet bennozh d' ar planken daonet-se. Ha bep tro ivez en ur sevel en e sav e lavare : « Arsa ! ret e vo din a-benn ar fin tachañ da vat ar bazenn-mañ kerkent ha m' am bo amzer ! »

Met kammed ne gave na tu nag amzer da gregiñ gant al labour-se rak hogos bep noz, un arzour aketus ha pervezh anezhañ, e chome e-pad div pe deir eur da bleustriñ war e venveg ha d' ober *ding, ding, ding* ! gantañ. Ha pa gave un tammig amzer vak, ne vane tanfoeltr tach ebet en e di ha nebeutoc'h c'hoazh e stalioù-stad ar gêriadenn. Pa zeue d' an diwezh a-benn da gaout un toulladig tachoù merglet, darn dastumet war an hent, darn all laeret gantañ amañ hag ahont, e veze aner dezhañ klask lakaat e zorn war ar morzhol hag an durkez. Un dro bennak evelkent, o vezañ m' en devoa amzer ha tachoù, peogwir he devoa paouezet an durkez da c'hoari koach-koukou gant he ferc'henn, setu ma tapas Boris Spiridonovitch ur pezh pikol maen d' ober evit morzhol ha dav raktal d' al labour e felle dezhañ plediñ gantañ diwar zifrae.

An tach kentañ a voe sanket plaen ha brav er planken, ha kerkent e krogas va c'heneil da c'hwitellat a-nerzh e benn, gant ar stad 'oa ennañ. Met allas, a-dal ma skoas war an eil dach, e rampas ar maen hag e frikas Boris gaezh e viz-meud.

Rankout a reas e-pad ur miz bale gant e vrec'h zehou harpet war ur skerb skoulmet en-dro d' e c'houzoug, ha tremen a rin hep komz eus ar verzherinti c'houzañvet gantañ, eus an noz-

vezhioù digousk, rak koll a reas un ivin a-drugarez d' ar veskoul. Ha gwashañ tra, e voe ret da rener al laz-seniñ goprañ ur gwaz all da blediñ gant an trebez rak eveljust n' helle ken Boris Spiridonovitch en em ziskouez dirak an dud gant e venveg karet.

Abaoe an degouezh doanuis-se, e ra fae an arzour paour war ar planken milliget, petra bennak ma c'hoarvez gantañ kouezhañ alies a-walc'h a-bendraouilh, met paouezet en deus d' ober van war e lammoù, rak deut eo da gustumiñ diouto. A-greiz kalon e stag zoken da c'hoarzhin pa wel unan bennak all o tifaragoellañ d' an traoñ gant reuz, trouz ha mallozh : un amezeg da skouer, paotr al lizheroù pe ur soner all deut da weladenniñ e genseurt. Bervin a ra gant ar c'hoant e c'hoarvezfe an hevelep tra gant e wreg, dreist-holl a-greiz ma vez houmañ o krozal dezhañ, met siwazh, rankout a ra tremen gant e c'hoant rak Loukeria Petrovna a zo kustum ouzh pazenn izelañ ar viñs, abaoe ma 'z oa ur grennardenn o c'hoari gant he merc'hodenn, ul liboudenn lous bennak gweet en-dro d' ur gloge verglet ha didroad, ha hirie an deiz e weler a bep tu d' he bruched ur pikol pezh tezh gwakoc'h eget ur vlonegenn.

Daoust d' ar viñs, n' en deus Boris Spiridonovitch abeg ebet da glemm ouzh e vuhez sioul, difrom hag ivez enoeüs, rak hervez ma skrive Gogol : « *Na pegen enoeüs eo bevañ er bed-mañ, Aotrounez !...* »

Koulskoude, un deiz bennak e teuas Bor...

Met trawalc'h evel-se ! Ar peurrest eus buhez va c'heneil Kotofeiev, nag e stumm da skeiñ war e drebez, da varailhat pe da vrammat, nag e zoare-soñjal, nag e venozioù, dreist-holl e venozioù, se ne sell nag ouzhin, nag ouzhoc'h, nag ouzh tanfoeltr den ebet, ouzh den all nemetañ.

Mikael Zotchenko, 1925.

SKOL-LOUARN VEIG TREBERN

(Kendalc'h)

GANT

YOUENN DREZEN

Sur, avat, e krede Veig en Aotrou Doue, a oa azezet gant e varv gwenn, war ur goumoulenn flamminek, e laez uhelañ an neñv, er Salvez Jezuz-Krist, e Santez Vari, mamm da Zoue. Krediñ a rae en Aelez ar Baradoz, gant ur steredenn war o zal, hag en o askilli aour. Evit bezañ tostoc'h ouzh ar wirionez, koulskoude, eo koulz anzav ne rae ket kalzig forzh, da vagañ e relijion, gant Joaiou da zont ha muzikou flour ar Baradoz. Mes krediñ a rae start en Diaoul, hag aon bominap en doa rak an Diaoul. Ne blij e ket dezhañ, tamm tout, soñjal e c'hellfe e feskinier mont da rostañ, un deiz bennak, e tantadoù ar Viltañs-se, kerniel dezhañ e-giz d'ur boc'h-bidi flêr, ul lost hir ouzh e reor, karnoù marc'h ouzh e dreid, hag ur fas dezhañ da lakaat ur razedenn varv da zislonkañ, ken vil e oa.

Sur, en doa Veig relijion, hag e skol ar Frered e oa, war ar marc'had. Mes lavarout dezhañ : — Kalotin !... — N'o doa ket en em « breget », abaoe. Da lavarout eo, tost bloaz e oa. Traoù kozh holl eta ! Kollet o bilim ganto. Disoñjet...

Daoust da se, n'eo ket gant ar c'hoant adskoulmañ gant e « frai » a wech all an hini oa dedennet, ar mintin-mañ, p'edo o vont betek toull dor e di. N'eus ket pennekoc'h eget un den hedro. Da Goko eo en doa diouer, abaoe ar geit. C'hoant en doa tennañ kaoz digant Koko, e-doug ma vije penn Paotr-Teo dindan touzerez tad Lili.

Nag ur chañs ! Koko, peogwir e oa brav an amzer, a oa bet lakaet er-maez, mintin abred, e-tal an nor. Stag e oa dre ur

pav, eveljust, gant ur chadennig hir, ouzh e glud, anezhañ ur peul koad, gant barrinier tro-dro, heñvel ouzh pazennoù ur skeul da Goko da bignat ha da ziskenn e-giz a gare.

— Ha 'oas ! Koko. Salud ! Koko ! eme dezhañ Veig gant e vousec'hoarzh ar chichantañ.

Ar peroked, ul labous glas, gant ur bluenn ruz bennak e pennoù e zivaskell, a baras warnañ sell diflach e lagad ront ha du, hep malvennoù. Roc'hellat a reas ur poz bennak : — Greu ! greu ! ouac'h ! — a oa marteze e yezh an Indianed Gouarani, pe c'houezidi all, a vev en Ifern Glas ar c'hoadoù tomm eus ribloù ar stêr Amazonas pe an Orenoke.

Hogen dont a rae gantañ ivez, pa gare, galleg ha brezhoneg. Mechañs n'oa ket war e du mat, ar mintin-mañ, pe e oa mouzhet ouzh Veig, e-giz e vestr bihan. Hep muioc'h a van ouzh va niz eget ouzh ur votez doull, ez en em lakae, gant fiñvoù stroallek a-walc'h, da grapaat e skeul gant skoazell penn e fri koulz ha gant e grabanoù. Ur pezh pigos du tev en doa, kromm ken e oa kromm, — ur fri peroked, na petra ! — ha pik eus ar beg.

— Petra 't eus debret, da lein ? a c'houlenne Veig, hegarat ha sartik... Ur sac'had mein ?

Boud, nemet stirlink ar chadennig ouzh bizier koad ar glud.

— Ha petra 't o da verenn, Koko ?... Paoioù kelien pe drein spern ?

En em lakaat a rae Koko da skrabat e bluñv, a-zevri-kaer, gant e bav diere.

Evit ur peroked, n'oa ket Koko ur peroked gwall-zistagellet e deod. Mut Koko, pa lavaran. Bouzar ha mut, ma n'oa ket dall. Mouzhet, kentoc'h, rak dont e rae kaoz gantañ, pa gare.

— Ha da goan ? Koko, a gendalc'he Veig. Kaoz en doa Veig evit daou. Ober a rae ar goulenn hag ar respont :

— Petra 't o da goan ? Stlipoù logod ha kig moan ?

Pa save ur vouezh maouez, er gegin, er penn all d'ar stal-perukennerez. Mouezh madam Kerlenn.

— Alo 'ta ! pismiger. Poent dit hastañ, pe e vi diwezhat er skol.

Gant ar preder a gemere ouzh al labous e veg tort, n'en doa ket Veig taolet kont edo e enebour treut o tebrifi e zijuni ouzh taol ar sal a-dreñv. E fas magnouz en doa gwisket, ha sellout a rae vil ouzh dor ar ru, da lavarout eo ouzh Veig.

N'en doa ket Veig aon rak Lili Kerlenn, n'en doa ket aon, sur, ha pare oa evit un distoupad all. Mes n'oa nag ar c'houlz

nag al lec'h, nag abeg ebet, en ur soñjal ervat, d'en em yennañ, ur wech all.

— Gwelloc'h eo din mont pelloc'h, a soñjas Veig, koulskoude. Sed a oa bezañ fur.

Hag eñ kuit, a-hed ar riblenn-straed, gant e zaouarn en e chakodoù, en ur ruzañ e votoù war ar pavez. C'hwibanata a rae « Matonkiki, matonkinoaz », etre e zent, e-giz ur paotr yaouank, evit diskouez fraezh da sklaer n' oa ket chalet gant an hini all na gant e labous karn.

N' oa ket degouezhet dirak ti Moizan, ar marc'hadour gwin, pa darzhe ur foeltr a daol-c'hwitell, a-dreñv e gein, hag ur galv, da heul :

— Ep ! ep !...

Treñ a rae e benn, dres evit klevout ar peroked o trompilhañ :

— Kaoc'h evidoc'h !

— Ha va reor evidout ! a zicheke Veig, dirukel.

Feuket va Aotrou, mar plij. Kemeret en doa evitañ luc'haj distaolad divergont ar Brazil.

Ya ! Gwelloc'h e vije, e korn ar ru, o lipat gwerenn staliad traoù devot an dimezelled Fleiter en ur c'hortoz Paotr-Teo.

Gwelloc'h c'hoazh en dije bet graet, d'am meno, o chom, ur vunutenn bennak ouzhpenn, d'en em bigailhat gant Koko, rak, amzer dezhañ stagañ e fri ouzh prenestr ledan an dimezelled Fleiter, e save ur vouezh all, a-dreñv e gein. Mouezh un den e oa, an taol-mañ :

— Ac'hanta, pãotrrig ! O vont d' ar skol ?

Hag e welas sko ennañ, ur sae du hir. Ur soutanenn, gant un den e-barzh, evel just. Ur beleg, en doa muioc'h a c'hoant « kaozeal » eget ar peroked glas, hep ket a var, rak stagañ a rae ganti, kerkent :

— Penãoz emañ kount ganez ?

— Hi ! hi ! a responte Veig. N'en doa ket komprenet. Tennañ a reas e voned, evel ma oa bet desket dezhañ ober, dirak an dud-a-iliz.

— Penãoz e vez grreat ac'hanout ? kanfarrd bihan.

Rollañ a rae hennezh e « errou », en un doare iskis da skouarn ar paotrig.

— Hi ! hi ! emezañ adarre, en ur sevel e fas rouz da vousec'hoarzhin ouzh ar beleg. Ha merzout a reas e oa yaouank ar beleg, hir ha strizh, roz e zivjod, ledan e vousec'hoarzh, ur

varetenn pevar-c'hornek taolet en a-dreñv war e vlev liv ar mel, ha... besteed, un disteraik. Hennezh n'oa ket aes kompren e vrezhoneg.

— E petore skol emañ, mabig ?

— E Sant-Gabriel, e skol ar Frered.

— A...c'hanta ! A zo mat ! Gouzout a ouzout neuze da bateroù, 'm eus aoun.

— O, ya !

— Ac'hanta !... Ac'hanta !... E brezhoneg ? E galleg ? E latin ?

— O, e galleg.

— Douetus ! Evel ma tere, penegwir emañ er skol gristen. Ne vez kelennet eno katekiz brezhonek nemet d'ar gouerien vihan, an drouc'herien-buzug. Eus a gear ez out, kredabl... Lavar din-me, mabig ? Daoust ha gouzout a ouzout lenn ?

— O, ya ! Mat-tre.

— Ac'hanta !... Daoust ha ne vefe ket stad en tamm ac'hanout bezañ kurust ganen ?

— Hi ! hi !

Perak n'en doa ket lavaret « masikod », evel an holl ? Intentet en dije Veig, ha gallet ober ur respont estreget ar « hi ! hi ! » -se, ne yae da du ebet. Mes kemeret a voe ar « hi ! hi ! » evit un asant.

— Ac'hanta !...

Tennet en doa ar beleg yaouank e eurier eus ur godellig a-zindan ar gouriz du ledan, a rae an dro d'e zargreiz.

— Amzer az peus c'hoazh, a-raok eizh eur. Deomp timat da ober un taol-esa ! Deus ganen betek ar sakristiri, mabig !

Ober a rae ur vountadig da skoaz Veig, strafuilh o kregiñ en hemañ, ha kuit, o daou, war hent an iliz, dre ru Garmez.

N'oa ket ar beleg-se, « kredabl », den da lezel al laezh da zont war an tan. Kerkent ha mennet, seveniñ ar mennad ! Gant an taol-lagad kentañ, en doa meizet e oa un dra bennak da ober gant ar « c'hanfartig », en doa kavet dirak stal ar chapeledoù hag al levrioù a zevosion ; e oa danvez da bleustrañ er pennig-se, daoust pegen mistr e oa ar c'horf, en douge. Arnodiñ war an tomm !...

N'en doa ket soñjet, avat, en un dra : goulenn e ali digant ar « c'hanfartig ». N'oa ket ar « c'hanfartig » ali gantañ, e mod ebet. Abalamour da Baotr-Teo hag abalamour d'ar skol.

Kollet e vije Paotr-Teo, ma ne gave ket e « frai » Veve ouzh e c'hortoz war ar ru, da vont d'ar skol. Hag ar « frai »

Paotr-Teo, ne yafe ket d' ar skol, ur wech ouzhpenn. Pezh a vefe an diwezhañ.

Setu petra vije bet lavaret gantañ d' ar beleg, m' en dije bet kemeret hemañ amzer da selaou ur ger eus genou Veig.

Nann ! Kuit e oa aet e-giz ar gurun. Astenn a rae e c'haol, rampadoù hir, ma ranke Veig piltrotat, e-giz ur c'hi bihan da heul e vestr.

An Ao. Gak — rak Gak e oa anv ar beleg, pezh e zegouezhe brav-tre, peogwir e oa bestead, — a oa bet kaset, adal ha beleget — e forniad Pask diwezhañ, — da amprou oberiantiz froudheñvel e ene abostol, e digristenañ parrez a oa, moarvat, en eskopti Kemper ha Leon, d' an ampoent. An nebeutañ a c'helled lavarout eo ne yae ket mezv paotred Pont-'n-Abad gant an dour benniget...

Ha, gwir ! ur saouzan e oa bet d' al Leonad yaouank, — muic'h, ur galonad, — niveriñ un dousenn bennak nemetken a vicherourien pe a zevezhourien, en oferenn-bred. Un dousenn kristenien wirion, en ur barrez a c'hwec'h mil ene !... Pell oa Pont-'n-Abad diouzh douar santel Gorre-Leoun !...

Digalonekaet hor c'hure nevez ? Ha ne oa ket ! Leonad e oa, ha beleg Doue e oa. Paotr yac'h ha drant ouzhpenn, eus gouenn ar saverien kezeg, hag asur-divrall, ken gwir ha ma rede gwad ruz dindan e ivinoù, da goñvertisañ gwazed Pont-'n-Abad. Dindan dek vloaz. Sed aze a oa kaout gred ! Displeget en doa an uhel-mennad-se, ouzh taol, er presbital, dirak tri veleg sabatuet : an Aotrou Person hag an daou gure all. N' o doa ket koefvet e ufernioù, en despet da vousec'hoarzh sioul — hum ! — an Aotrou Person ha da vourennig an daou gure all : — hum ! hum ! Graet an eost a-raok hadañ gant hor c'henvreur yaouank !

Da c'hortoz, ha peogwir e oa e brud e nerzh ha war ar boulc'h kentañ, e oa bet fiziet ennañ gant an Aotrou Person paotredigoù ar c'hatekiz... hag ar re all. E seizh-wellañ a rae, — n' am eus ket lavaret : en aner, — da zastumm en dro dezhañ mousetaj kêr, er patronaj nevez-flamm war Hent ar Vered, ha d' o diwall eno, dindan e lagad, en ur reiñ dezho diduall yac'h ha kristen, « pell diouzh dañjerioù ar straed ».

Ha setu perak — ha penaos, evel ma ouzomp, — e oa bet higennet gantañ hor Veig Trebern, e korn ur ru.

Dre ma 'z aent gant an hent, e konte an Ao. Gak d' e ziskiblig nevez :

— Gwelout a ri, mabig !... Na stad ha lorc'h a vezo ez kerent vat, nag a enor, p' az kwelint gwisket en ur soutanennig heñvel ouzh va hini-me ! Ruz, avat, e vo da hini-te, pe c'hlas. Kaeroc'h e vezo, neketa ?

« Ha, war ar marc'had, ne vezi ket dic'hopr...

O, al Leoniz-se, a zeu, gant o bizied, an hevelep jestr da zibunañ greun o japeled ha da jediñ o gwenneien !... Hogen, war an dachenn-se, e c'helle bigoudenn ha pagan en em intent.

— ...Un toulladig arc'hant a c'hounezi.

Hedet o doa ru Garmez, re vat anavezet gant Veig, peogwir e kase, goude treuzet plasenn an Amann, d'e skol, war an dorn dehou, hag, eeun dirazañ... d'ar vanell-zu, d'ar c'hoad ha war ar c'hae.

Ar beleg, avat, a droe war e zorn kleiz. War-du plasenn Garmez. Gwelout a raed, er penn all, talbenn gwennrazet ar presbital. An Ao. Gak a drouze e sae du evel ul lien-bag en avel, rak troc'hañ a rae hent, a rampadoù hir, Veig d'ar piltrot d'e heul, kamm e vuzell. Ha na toull na dor zigor war ar ru d'en em laerezh. Forzh penaos, galoupet en dije ar beleg divisker hir-se buanoc'h egetañ.

Ha setu plasenn Garmez ha, war an tu dehou, an iliz vras gant he daou borched mein griz debret gant an amzer. Diskenn a rejont enni, e-giz en ur c'hav, dre ziriou mein ledan. Suc'hellat a rae Veig, skarzhañ e c'hourlañchenn, ha torchañ e fri gant kein e zorn kleiz.

Soubet en doa ar beleg ur biz er piñsin ha kinniget dour benniget da Veig. Sin ar groaz gant e zorn dehou, hervez ma oa bet desket d'ar c'hleizier anezhañ, ez vihanik, pa yae da skol ar Seurezed. Sklokal a rae — klok ! klak ! klok ! klak ! botoù-koad ar paotrig war darou greunvaen an nev ec'hon, hag uhel spontus he bolz. N'oa ket un ene kristen en-dro d'ar c'hadorioù. N'oa ket ar sul.

Ur pleg azaouezus d'ur penn-daoulin dirak an Aoter Vras, soubet sioul e skleur ar gwereg e livioù trellus, hag edont erru, en tu dehou d'an aspled, a gaele ar chantele, dirak un nor bonner sanket don en ur voger fetis, dindan ur wareg izel.

Pa zigoras ar c'hure an nor, e tifoupas ouzh diskouarn Veig gwagennoù ur muzig boemus. Edo er sakristiri, hag edo ur beleg kozh o son gant an armoniom.

— Doue r'ho pennigo ! aotrou chaloni, a daole an Ao. Gak, mavik. Stad a zo ennon ouzh ho kavout amañ, aotrou cha-

loni. Degas a ran deoc'h, end-eeun, ur mousig a zo e zezo, emezañ, deskiñ ar c'han, en amboaz bezañ kurust. Ha plijout a rafe ganeoc'h arnodiñ penaos emañ kount gant e vouezh ?

Ur pezh kambr vras karrezek e oa eus ar sakristiri, sklerijennet gant ur prenestr uhel, hag houarn-barrennet — kentañ tra a welas ar paotr — ha lambrusket gant arrebeuri uhel e koad derv koaret.

Dres e-kreiz al leurenn, e oa staliet an armoniom, ur pikol monumant teñvalik, gant ar beleg kozh azezet dirazañ, o son hag o vousekanañ, savet e benn gantañ, evel m'en dije lennet e notennoù war dreustoù ar solier... E-giz ur c'hazh, pa vez war al ludu, e soñjas da Veig, dizouj-kaer, hep gouzout dezhañ. N'oa nemet ur c'hrouadur.

Marteze en doa klevet ar muzikour prezegenn ar c'hure yaouank. Marteze n'en doa ket. Rak kenderc'hel a rae, e-pad ur reuziad da vagañ trouz dudioù, en ur lakaat pennoù e vizied da vac'hañ war renkennadoù touchennoù gwech gwenn, gwech du, tra ma luske div droadikell gant e votoù, — ur sell en doa Veig evit pep tra, — e-giz ma ra ar gemenerezed gant o mekanik-gwriat.

Neuze, e poueze war ar c'hlaouier gant holl vizied e zaou dorn lakaet en aveler digor, hag e tenne dioutañ ur vlejadenn vound, a yeas goustad war devel.

— A ! Gwelomp, neuze. Digoulzik e tegouezhit, kenvreur yaouank, rak edon o vont. Gortozet on er gêr da eizh eur.

— Ha me er skol da eizh eur, eme Veig dre e soñj, ha moñs e benn.

— Un arnodenn a netra, aotrou chaloni. Evit ur gwelet nemetken... A 'ta !... E pelec'h emhout, lakon ?

— Amañ ! eme Veig, o 'n em ziskouez eus tu-dreñv en armoniom. Uheloc'h egetañ e oa ar benveg malañ sonerezh.

— Tosta, va bugel ! eme ar beleg kozh.

Sevel a rae e lunedoù aour betek kreiz e dal da sellout ouzh Veig, pezh a lakaas hemañ souezhet. Ma touger lunedoù war ar fri, evit gwelout sklêr ez eo n'eo ket gwir ? Perak e tenne hemañ e re da sellout outañ ?

— N'eo ket gwall-fetis hoc'h Eliakim nevez, aotrou Gak : gwelomp atav !

Pouezañ a rae gant e dreid war an troadikelloù, tra ma tenne, gant ur biz, ur son-pad diouzh unan eus an touchennoù gwenn.

— Dooo ! emezañ, gant ur vouezhig faoutet. Gra ivez : Do !... va bugel !

Ha Veig :

— Dooo !

Sellout a eure ar c'hure ouzh ar chaloni gant neuzig an trec'h :

— Reizhik mat eo e vouezh, 'm eus aon, emezañ.

— Skouarn ez eus, eme ar beleg kozh. Ha gouzout a rez da notennoù, va bugel ? e c'houlenne, tra ma pigne ar skeul-gan war ar an armoniom.

— Hi ! hi ! a rae Veig. Ne ouie ket petra a c'houlennet digantañ. Ne veze ket desket kanañ e skol ar Frered.

— Ma ! Te a gano ganen, eme C'hak vras. Hag, eilet gant an armoniom, e pigne skeul an notennoù, war e bouez :

— Do, rê, mi, fa, sol, la, si, dooo !

Ha Veig, — krenañ a rae e vouezh, siwazh d' e galonig, diwar e esmae :

— Do, rê, mi, fa, sol, la, si, do...

— Hesoni eo e ourouler, daoust ha dister, a asantas den an armoniom, en ur vousec'hoarzhin. Tennañ implij a c'hellot eus hoc'h eostig nevez. Gourc'hemennou ! aotrou Gak. Bremañ eo mall bras din mont.

— Reizh hag heson, klevet az peus, mabig ! Lorc'h a zle bezañ en tamm ac'hanout dre m'eo bet kavet talvoudek da vouezh gant an Ao. Durand, ha barrek da ganañ er c'heur. Ne ouezez ket piv eo an Ao. Durand, klaoustre !... Ur sonaozour brudet en eskopti a-bezh, ha gouizieik meurbet, ha bet kelenner er C'hloerdi-Bras !

Na ne vamer na ne vadaouer, da oadoù Veig Trebern, gant gerioù, goullou evitañ, seurt brud ha gouiziegezh. N' en doa gwelet, o tec'hout primik, e-giz ul logodenn, dre zindan wareg an nor a zigore war chantele an iliz nemet un denig du e vlev gwenn, kruk, kozh-Noe, ha dezhañ kroc'hen yar-Indez war e c'houzoug.

Taolet en doa an Ao. Gak ur sell ouzh horolaj ar sakristiri, ha frotet e zaouarn.

— Amzer hon eus, emezañ. Digeriñ a rae, war un daol harpet ouzh traoñ ar prenestr uhel, ul levr ramz e gein ler.

— Gwelomp ha barrek e vefes da lenn war al levr-mañ. Moulet bras eo al lizherennoù. Amañ, da skouer !

Diskouez a rae ul linenn an hini gentañ deut, gant e viz-yod. E latin e oa, evel ma tere evit ur misal. Rak bez' en doa Veig, dindan e sell, ul levr-ofereñ bras.

Ha Veig ha dishiliañ, ger war-lerc'h ger, evezhiék ha divall :

— Vir... gam... vir... tu... tis... tu... a... e...

— Tü... e, tu... e ! a resisae an Ao. Gak, drantik, kalonekaüs. A zo mat ! Dispar ! Dont a ra ganez brav-kenañ. Disklipañ a rez al latin koulz hag ur c'hloareg. Te zo ur mailh ac'hanout...

Krennet e voe ar barrad meuleudioù gant ar c'hloc'her — paotr-ar-chas, — evel ma lavaromp du-mañ, — o 'n em gavout er sakristiri dre an nor vihan a skoe war ziri tour ar c'hleier.

— Va digarezit, aotrou Gak, ma tirenkan ac'hanoc'h. E kambr ar c'hleier...

Un den dillo e oa eus ar c'hure yaouank, hen gwelet hon eus.

— Deomp da welet raktal, emezañ... Te, mabig, lenn c'hoazh, en ur zeport. Ne vezin ket pell o vont hag o tont.

Hag eñ kuit kerkent, gant ar c'hloc'her, dre zor vihan an tour.

Ha Veig, kerkent all, ha sevel e fri, diwar al levr latin bras, davet ar prenestr e varrinier houarn, ha sevel e foñs diwar ar gador, hag, amzer sammañ e sac'h-skol war e gein, tapout peg gant e zaouarn en e votoù koad, hag en em dennañ, mar gouie redek, dre an nor all. Treuzañ ' rae an iliz en he hed d'ar c'haloup, hep ur sell ouzh an Aoterioù, ouzh ar Sent, ouzh ar pileroù mein postek, nag ouzh ar piñsinoù dour benniget, ouzh harp an nor-dal. Piñsinoù ken ledan ha ken don, m'en dije gallet neuñ e-barzh. N'en dije ket redet buanoc'h, ma vije bet ur c'hi klañv war e lerc'h.

Ha kuit a dizh hag a dren, a-dreuz plasenn Garmez. Tapout a reas, d'ar red, an hent dilevenez a gas d'ar C'hoc'hu Kozh etre ur chañter-glaou ha moger louet an uzin soud. Treuzañ a reas ar C'hoc'hu Kozh, atav d'ar red, hep ur sell ouzh ar stalioù frouezh ha madigoù. Ken na tiskornas war ru Gereon.

Lakaat a rae un ehan da wiskañ e votoù, ha da dennañ e anal. Ezhomm en doa. Neuze e taole ur sell a-zehou hag a-gleiz, — stal traoù mat Madam Chich oa sko, aze, war an dorn dehou ; — a-gleiz, dreist-holl, eus tu ti Kerlenn. N'oa Paotr-Teo ebet war wel. Mes atav e oa Koko, du-se, war e berchenn bazennek. Ha kuit Veig davetañ, a-zoug e gamm, a-hed ar riblenn-straed pavezet, lintrus en heol mintin.

— Ma ouife al Lili karn-se eus pelec'h emañ o tont, neuze 'vat e yafen bouzar o klevout hennzh o larout din : — Kalotin ! e lavare dre e soñj.

Dic'houzougañ a rae e toull-dor an troc'her blev. Gwelout a reas an eur, rak gouzout a rae lenn an eur, war an horolaj ispilhet a-us da zor ar gegin : eizh eur nemet pemp. War gador-vrec'h Paotr-Teo e oa un aotrou o lakaat lemel e varv, gwenn-kann e veg, betek e zaoulagad, gant ar soayon. A Baotr-Teo na liv na roud...

— Koulskoude, 'm eus graet tizh, eme Veig, kerseet.

— Greu !... greu !... Dispac'hañ a rae ar peroked war e skeulig, en ur lakaat e chadennig da stirlinkat.

— Uf !... Anduilhenn !... a c'hrozmole Veig. Deut oa tagnous diwar e gerseenn, ha fachet oa ouzh Koko.

— Greu !... greu !... ouac'h !... eme adarre ar peroked, ouzh sklak e zivaskell, an taol-mañ. Ne welit ket en dije hopet : Kalotin ! dezhañ e-kreiz e fas.

— Uf !... Fri-krok nostrom !... eme Veig, en ur hejañ e skoaz. Tennañ a reas e deod d' al loen glas, a bare warnañ, diseblant-kaer, ul lagad ront ha du.

Ne chomas ket da ober chiboud e korn ar ru, gant aon gwelout ur beleg all o tifoupañ eus boutig an traoù devot. Kenderc'hel a reas gant e hent war-du plasenn an Amann. En em chalañ a rae :

— Kement-se, n'eo ket aet ar « goi » -se d'ar skol, — ar « goi » a oa Paotr-Teo, — hep gortoz ac'hanon. N'am eus ket gwelet morse ur « goi » e-giz hennezh. Hennezh zo ur « goi » 'vat !

Ne gave ken da lavarout. Sevel a rae nec'h en e dammig kalon — c'hoant mont d'ar skol en doa — tra ma heulie an hent en doa kemeret, gant kement a zisplijadur, un ugent munud e oa, gant an aotrou kure.

Plasenn an Amann adarre. Ha setu ar c'hoad ha penn ar Vanell-Zu. Astenn a raent dezhañ o divrec'h, ma c'heller lavarout, o truchañ anezhañ da zont war o barlenn... Mes treiñ a rae dre Hent ar Vered. C'hoant en doa mont d'ar skol.

N'oa bet biskoazh tognoc'h e fri, pa harpas e-tal dor strizh porzh-c'hoari Sant-Gabriel. Sur, e oa dale gant horolaj ar perukenner, rak goull-spontus e oa al leurenn vras, ha klevout a rae ar baotred, er c'hlas dostañ o trailhañ a-gevret :

— Deux fois deux quatre, deux fois trois six, deux fois quatre...

Ha reolenn ar mestr-skol o skeiñ herr war daol e vurev.

(Da genderc'hel.)

Langaj-chon ar vilajenn gran

(Ur roll gerioù eus trefoedaj kêr Bont-'n-Abad)

dastumet gant

Youenn DREZEN

Bazengi, — ...ga = Labourat
Biou, ur biou = Ul litrad evaj
Blech = Drouk, gwall-dre
Bon, ha bonis = Mat
Broc'h = Droug, kounnar
Broc'ha = Kounnariñ

Kailh, ur gailhenn = Maen
Karn = Kig
Kech = Mezv
Klaka = Strizhañ, c'hoari
(ur vaouez)
Kouzi = Kaoc'h
Kouzi = Kac'hat
Kouzimati = Kac'hat
Kribenn = Archer

Degoch ! = Sell !
Diaz = Traoñ
Dikulez = Reor
Digocha = Kavout, ha kaout
dgt unan bennak dre c'houlenn luban

Falziga = Laerezh
Fistolenn = Banne (da evañ)
Flupat = Strizhañ
Flut = Gwele

Fluta = Mont da gousket
Fouilhez = Chakod, godell
Frai = Breur (ha, da heul, keneil)
Fraiez = C'hoar
Frêlom = Riou, anoued

Graf = Gwenneg
Gran, grandis = Bras
Grefier = Kazh
Grefou (ha grifou) =
Arc'hant
Gregoj = Avaloù

Char = Boeson
Char-gwin-hoc'h = Gwin ruz
Char-gregoj = Sistr
Charinka = Evañ
Charinker = Boesonier
Char-pebr = Odivi
Chil = Kuit. — *Mont e chil*
= Mont kuit
Chinegr = Ki
Choj = Bihan
Chon = Den, gwaz. — *Ar*
chon = Bibi, ma pomme !

Jeun = Yaouank

Lañs = Dour
Loch = Ti. — *Mont d'al loch*
 = Mont d' ar gêr

Mañcha = Debriñ
Mari-grag = Yar
Melleg = Bara
Millig = Laezh (buoc'h)
 hag, ivez, Sper

Periani = Mervel
Pistolodi = Staotat
Poka = Laerezh
Pocha = Paeañ

Rampikat = C'hoari (ur
 vaouez)
Rinik = A netra, dister
Rokin = Butun
Rufin = Tan

Skalf = Soudard. — *Mont*
d'ar skalf = Mont da sou-
 dard

Skrognal = C'hoarzhin (ha
diskrognal = ricaner, e
 galleg)

Skrogner = C'hoarzhher-goap
Segal = Arc'hant
Soterez = Dañs, koroll
Sotrailhou = Stlipoù
Sotrailhou Mari-Grag =
 Vioù

Tag = Pred. — *Mont d' an*
tag = ... da zebriñ
Taga = Debriñ
Tag-kreizteiz = Merenn. —
Tag-daouzek = Merenn

Tag-teon = Koan
Teon pe Tion = Noz
Truchon = Den, gwaz
Truchon gran = Aotrou

Ullac'h = Laez, krec'h

Voizenn = Maouez. — *Eur*
voizenn-lak = Ur c'hastig

EUS AN EMSAV D'AN EMFRAMM

GANT

A B A N N A

*E-touez va lennerien ne deus hini ha ne leñvfe
e don e galon d' ar yev bonner sammet gant ar
spered gall war hor spered a Vreizh. Ur pleg a
zo dreist-holl er spered gall a ra diaez deomp,
pleg an impalaerelezh. Pep Gall a zo anezhañ
un impalaerelour-ganet, gwir-hêr d'ar Romaned-
wechall a wele ar bed-holl, korf hag ene, dindan
o zreid.*

F. VALLEE, « Eñvorennoù beaj » (3, V).

Pledañ a ran, dre vicher ha dre zudi, gant skourroù arnevez
'zo eus ar ouiziegezh, ha degouezhout a ra din lakaat o
hentennoù da dalvezout, — dre stummadur, lod a lavaro dre
zistummadur-spered, — pa vezan gant kudennoù hor broade-
lezh. Ha setu penaos eo ganet ar pennad-mañ. Va ratozh
n'eo ket digeriñ chabistroù nevez en Istor pe er Skiantoù
Politikel, hogen degas armoù nevez da 'm c'henvroiz, ha da
gentañ-penn armoù ar meiz, rak alouberezh he meiz eo ar
gwashañ droug he deus bet da c'houzañv hor bro. A-raok
kinnig va skrid avat, e pedin al lennerion da 'm digareziñ, rak
gouzout a ran e vo kavet diaes, daoust da 'm youl bezañ atav
eeun ha chom tostoc'h d' an darvoudoù eget d' an hollegezhioù.
Diaes e vez kavet atav hevelep studiennoù en abeg, n'eo ket
d' o danvez, ken boutin ha tra, met d' o hentennoù disheñvel-
krenn diouzh hentennoù ar skiantoù boas.

Evit an abeg-se eo ivez e kavan mat displegañ e berr
gomzoù doare dibar ar skiantoù arnevez-se a ran anv anezho.
Lakaet e c'hoariomp, un deiz avel, da « welout traoù » er

c'houmoul ; marteze e c'hoarvezo ganin gwelout ur marc'h el lec'h end-eeun ma welo va mab ur vag ; orin hon dizemglev ne vo ket da glask er goumoulenn a sellempt outi, hogen en hor « gwelout » da m' mab ha din-me. Heñveldra, ma ra va amezeg « lodenn gornog Bro-C'hall » eus ar pezh a zo Breizh evidon, n'eo ket digant an Douaroniezh e c'houlennimp sklerijenn, met digant ur geñveridigezh eus hon daou weladur. An Douaroniezh a sell ouzh an traoù evel m' emaint en natur ; eviti n'eo Breizh, Gall, Saoz nemet skritelloù divizet, amprestet end-eeun digant ur gweladur a seurt all, nann-douaroniezhel, eus an traoù. Plas a zo enta, e-tal ar skiantoù a sell ouzh an traoù, d'ur rumm skiantoù all a sello ouzh ar « gwelout » ma vez drezañ anavezet an traoù, da lavarout eo ouzh *anadiñ* (1) an traoù, pe *anadennoù* (2) (« gwelout a ran ur marc'h » a zo par da « anadiñ a ra din ur marc'h ») ; alese o anv a Skiantoù an Anadiñ, pe Anadennoniezh (3). Anadiñ a ra disheñvel din « Breizh an douaroniezh » ha « Breizh va broadelezh » ; anadiñ a ra ken disheñvel-all « Breizh broad », « Breizh rannvro », ha « Frañs ar C'hornog ». Hevelep diforc'hadurioù he deus da zanvez an Anadennoniezh : sellout a ra ouzh anadennoù an Douaroniezh, n'eo ket evel stummoù eus ar bed, — pe neuze e vije-hi douaroniezh ivez, — hogen e koulz m'int keñverek d'un doare dibar eus an den da welout ar bed ; sellout a raio heñvel ouzh an anadenn vroadel, rannvroel, h.a., n'eo ket evel darvoud istorel, kevredadel, h.a., — pe neuze e vije-hi Istor, Kevredadoniezh, — hogen evel m'emañ oc'h anadiñ d'an dud, evel anadurezh. Displegañ a ran. Evel n'en deus ar marc'h a welan er c'houmoul ken bezoud nemet em gweladur, he deus ivez ar vroad he bezoud e gweladur an dud a ra anezhi ; n'eus ket anezhi evel tra en natur, un enezenn, kourmoul da skouer, met evel anadenn, anadurezh er gweladur. Pouezus eo merkañ n'emañ ket ar seurt anadurezh e *rediezh* ar faktorioù a bep seurt (douaroniezhel, tudoniezh, sevenadurel, arboellerezhel) a daolennet boas da ziazez ar vroad, koulskoude hep bezañ dizalc'h-krenn diouto, hogen er c'hontrol an anadurezh o deus tud e reont ur vroad eo a zeu da *reol war labour* ar seurt faktorioù hag o emdroidigezh. Splannañ prouenn er c'heñver-se en hon amzer eo ganedigezh Stad Israel : youl Israeliz, diazezet war

(1) Alamaneg : *Erscheinen* ; galleg : *apparaître*.

(2) Alamaneg : *Erscheinung* ; galleg : *phénomène*.

(3) pe : Fenomenologiezh.

an anadurezh e raent ur vroad, he deus goveliet ar faktorioù ret da vezoud ar vroad-se.

Evelato, pa seller mat, ez eus skouerioù ken kentelius-all da gavout en istor pep broad. Kemeromp istor ar vroad c'hall, a zo dre-ret hon istor hag hini ar bobloù all kouezhet eveldomp dindan veli ar C'hallaoued. Un dudi, — evit ar ouiziegezh, — eo dizoleiñ pegen akuit, pegen difazi o deus hor mistri touchet ograoù hon eeunweladur ⁽¹⁾ abaoe kanvedoù. Evit gwir e vez plaen-tre an hent a gemeront pa fell dezho teuziñ ur vroad amezek : lakaat a reont da bal degas tud ar vroad-se d'an anadurezh ez int Gallaoued a-viskoazh, hag emañ o bro ur gevrenn-natur merket a-viskoazh gant urzh an traoù, biz Doue, ster an Istor ha me 'oar, eus ar Frañs, en ur ger ez eus ur gwirvoud dreist ar re all, a zo an Unded C'hall. Kemmñ a ra liv a-hend-all an unded-se diouzh ezhommoù pep mare ; keit ha ma chom re zisheñvel diouzh ar boblad-kreiz ar pobladoù staget, e vez heñchet o gweladur war-du un enkorfadur anezhi lec'hiet pell a-walc'h diouzh rez ar vroadelezh ; unded ar Frañs a vez graet anezhi tro-ha-tro : Gwir Doueel ha Doue-Poell, Kavell ar Reized ⁽²⁾, Hent an Araokaat, Mammvro, Logik an Interestoù..., — peadra da sevel un heson a letani, — diouzh ar c'hreñvañ ha nevetañ mennozh o tont war-c'horre er c'houlz-mañ-koulz eus sevenadur Europa. Tamm-ha-tamm koulskoude, kement a zo er gwelout a dremen er boud ; dre forzh gwelout anadurezh o unded, dre forzh eeunwelout ez int un, e teu ar pobladoù paket en ere-hud galloudus, ha bezañ un e pep keñver ; kemer an anadurezh da wirionez ha sevel o moral warni ; dre-se lakaat kement tra « estren » chomet enno da dorridigezh-hud marvel. Adal an ampoent-se emañ koulz lavarout tizhet ar pal, pa labour a-youl-kaer hiviziken ar pobladoù sujet d'o steuzidigezh er vroad c'hall. Ket ezhomm ken eus mojennoù metafizikel, — lakaet en arvar a-hend-all gant skiant-varn ar spered modern, — rak diwar neuze e kavo an unded hirc'hoantaet he gwirvoud war dachenn ar vroadelezh hec'h-unan : kement Gall war ar paper a zo ivez ur Gall a spered, a yezh, a youl... Uhelvennozh frammataerion an Unded C'hall a zo deut da wir.

Ar vroad evel anadurezh a ziskouez bezañ enta ur gatego-

(1) Alamaneg : *Anschauung*.

(2) Kembraeg : *Rhyddid* ; frankiz, dieubiezh (kv. CELTIA, 1, p. 11 ; 2, p. 18 - Merdrignac, 1960).

rienn bouezus ; ken pouezus-all e welfed ez eo kategorienn ar Renkad evel anadurezh, skouerioù a-walc'h a gaver en istor kempredel. Eveshaomp e vez disheñvel ar vroad-anadurezh diouzh ar pezh a reer anezhañ « emskiant vroadel » pe « sentiment national ». Nebeut a emskiant vroadel o deus darn vuiañ ar C'hallaoued, koulskoude an holl a zegemer o broadelezh c'hall evel un anadurezh.

Ur souezh eo evit doare intrudu ar C'hallaoued da sujañ ar broadoù. Ar pep souezhusañ c'hoazh eo an diston a zo etre o impalaerelezh hag ar brud o laka da ziwallourion ar Frankiz, zoken ha dreist-holl e-touez ar bobloù o deus sujet. Atav en Istor Breizh eo bet din un argarzh gwelout penaos e c'heller lemel digant ur vroad ar gwir da zerc'hel gant he zonkad, diframmañ diouti he lezennoù, freuzhañ he sevenadur, migañ hec'h arboellerezh, enderc'hel he foblañs da zivroañ, rejimantañ ha diouennañ he gwazed, ha lakaat war un dro tud ar vroad-se da embann, gant mouezh ar poell, ez int keodediz dieub an dieupañ Stad. Bez' e lavarer boas e c'hell renerion degas ar bobl da grediñ forzh petra, hogen ur gredenn ken boutin-all a zalc'h da wir ne da ar bobl nemet da heul hec'h interest ; ken faos ha ken faos e tiskouez bezañ an div gredenn avat, an hini gentañ pa 'z eus emsavadegoù, eben pa 'z eus pobl Vreizh. Evit gwir n'emañ ket e dalc'h ar skiant voutin sklaeriañ an digenvezad a zo eus emzalc'h hor c'henvroiz.

He skoazell am eus kredet goulenn digant ur skiant divoutinoc'h a reer anezhi Eneoniezh an Anadiñ (1). A dra sur ne steuzio ket pep teñvalijenn a-drugarez dezhi. Padal, aotren a ra ganimp spisaat hor soñjoù war ur c'hraf dibar, em eus graet anv anezhañ uheloc'h, keal an anadurezh ez eo. A-enep d'ar pezh a empenter boas, ar *gwelout*, pe gwelout an daoulagad pe gwelout ar spered e ve, ne vez ket un degemeridigezh c'houzañvat eus skeudenn ar bed, — fazi bras eo hen keñveriañ gant labour ur benveg fiñvskeudenniñ, — hogen ur *roidigezh* oberiat ; gwelout a zo *reiñ ster* d'ar pezh a zo dirazomp, e-ser ur c'hask d'ar c'hempouez, — un daeladur (2), — etrezomp hag an traoù. An anadurezh ne vez ket tizhet evel dremm wirion an traoù, pal ur spered a striv davit ar wirionez, hogen evel ur c'hempouez klasket gant un

(1) pe : Psikologiezh Fenomenologek.

(2) pe : dialektik ; kv. Kemb. : *dadlawd*, *dadleueg*.

organegezh etrezi hag hec'h endro. Dre-se, ar gwelout a chom e-maez ober ar youl, hag en dic'houzvez eus e wiriegezh dezhañ e-unan. Diouzh he zu, ar youl a rank en em harpañ war anadurezhioù ar gwelout, met ne vez ket gouest d' o barn. Nep anadurezh enta ne c'heller kemer da wirionez. Kefridi un diorroadur gwirion e vez gourdonañ ar spered da vestroniañ galloudezh izil ar gwelout, ha d' en em zivac'hañ diouzh hoale-rezh an anadurezhioù. N' eus ket a geodediz en o reized hep gourdonerezh heñvel war dachenn ar politikerezh hag ar vroadelezh. Petra welomp avat ? Stadrennerion o kemer preder gant diorren hag hollvedelañ ar meiz broadel ha kevredadel en o renidi ? Pennañ damant hor stadrennerion eo sac'hañ ar speredoù en ur gweladur danzeet ganto eus an traoù broadel hag etrevroadel, eo derc'hel anezho ar pellañ muiañ en o gouezeri bolitikel, en o bugeliezh keodedel. Ne hañval bezañ brasoc'h argoll evito eget gwelout ar bobl o klask diouezelañ ha gounid ur gweladur rakvoudel. Barr an ijin evito eo lezel youl an dud en he frankiz, war-se embann o bro, gant abeg gwirheñvel, evel Bro ar Frankiz, hag aesoc'h a-se derc'hel ar speredoù en o diviz dre nerzh an anadurezh ; evit houmañ, en em zibabint atav da gempenn he c'hempouez bresk ha kemmus evit o brasañ mad. Ketelius eo amañ keñveriañ Breizh hag Aljeria. Ne gredan ket e vez kalonekoc'h na lorc'hekoc'h Aljeriz eget Breizhiz ; hogen c'hwitet o deus ar C'hallaoued war ar c'hempenn anadurezh o devoa divizet ober en Aljeria : n' eo ket deut anat da Aljeriz ez int Gallaoued ; dinac'het o deus bezañ kevrenn en unded c'hall, ha se daoust d' ar gwellaennoù burzhudus, kevredadel hag arboellerezhel, kinniget gant de Gaulle, ha diarvar eo e nac'hfent c'hoazh pa vijent kant gwech burzhudusoc'h. (Er skeud-se sellomp pegen splann e teu, diwar an hent o deus kemeret ar C'hallaoued en Aljeria da heul o c'hwitadenn gentañ, natur gwirion o mennadoù e-keñver ar bobloù a sujont.) E Breizh, er c'hontrol, ez int deut da benn vat, betek-hen da nebeutañ. Anat eo da Vreizhiz ez int Gallaoued « leun o ferzh », hag asantet o deus en a-raok da gement aberzhadenn a c'houlennno o mistri diganto ; o feiz hag un enor relijiel a lakaont e servij dall o mistri, pegen mac'hagnus bennak e ve d' o fersonelezh, pegen mezhekaus d' o spered ; reiñ o feadra hag o buhez, met ivez flatrañ, boureviañ, touellañ a gavont meulus pa vez meulet gant o mistri, — al lennerion dreist tregont vloaz a oar n' eo ket mont-dreist an hini a ran. Ha koulskoude e lakaan ne vez ket amoetoc'h na krisoc'h Breizhiz eget ar bobloù all. Re

vat hepken eo bet graet warno ar c'hempenn anadurezh ; o eeunded a galon, o hegre doni, o c'harantez ouzh an diharz, hag ivez o bugeliezh hag o « hebetudo » a zo moarvat da damall. D'an deiz ma voent gounezet d'an anadurezh e oant gall, div wech gall evel m'int kustum da lavarout, e c'hoarias enno reol ar galon : « an holl pe get », ha ne zinaouas ar peurrest nemet dre heuliadur logikel. Da gentañ, ankounac'haat kement a oa dezho evit « kounaat » kement a oa d'o sujerion : evit gwir ez int aet ken digoun eus an deiz ma voent kabestret hag eus deiz o ganedigezh ; aes hen intent, rak d'an deiz ma teujont da geodediz c'hall eo ez int antreet en Istor, en urzh ar bed, er sevenadurezh, ha n'o deus ken Istor nemet Istor hendadoù o sujerion ; un dle dibae adus eo. Ma tegouezh ganto gouzout anv eus o hendadoù, gouez ha warlerc'hiet, n'eo ket mezhaer re yevet a sav dezho, hogen anaoudegezh vat ar re uhelaet. An taolioù-nerzh, an hegadurioù, an direizherioù ma voe breset ganto gwirioù o zud kozh ne vezont ken gwentloù ret hag asantet a-benn pignat d'an oad gour. Evel-se, gwelc'het pep gwallgoustiañs er sujerion koulz hag er sujidi, gwelc'het ivez aketus hec'h empenn d'ar boblad sujet eus kement eñvor a dennfe d'he zremened, petra chom nemet Bro-C'hall gwir vamm d'an holl Vretoned a galon ha n'eo ket o disterañ dlead sentiñ outi hep sellout.

Da greskiñ gorread ha galloud o bro, o deus poaniet ar C'hallaoued kantvedoù-pad da zisleberañ ha da goazhañ ar broadoù staget ganto, hon hini en o zouezh. Tizhet o deus ober dimp ankounac'haat kement a oa dimp ha « kounaat » kement a oa dezho evel pa vije dimp ; sankañ d'ur bloc'had pobloù hag hon hini an adurezh e reont un unded-natur ganto, ha dre an anadurezh ar youl d'en em unvaniñ diouzh skouer ar vroad-kreiz, ha d'en em frammañ ganti en ur vroad un ha dirannus. Bremañ, un dra a c'heller diogeliñ eo hennezh : al lezennoù o deus c'hoariet da steuziañ Breizh, d'he c'henemframmañ er vroad c'hall, a c'hell kenkoulz-all c'hoari en tu-gin ha ren adc'hanedigezh hor broad.

Ar ger *emframm* am eus implijet. Par eo ar ger-se warbouez nebeut d'an alamaneg *Gestalt* ; daou ster en deus :

menegiñ a ra da gentañ an *neuzioù* e koulz ha m'en em frammont en hor gweladur evel undedoù dirannus ; d'an eil ar c'hevredoù (1) naturel war stegn ha war gempouez, a reer ivez *neuzioù fizikel* anezho. Kelennadur an Neuz (Lehre von der Gestalt, pe c'hoazh Gestalttheorie) a reer eus ar Skiant a studi emframmidigezh an *neuzioù*. E renkañ e reer ivez e-touez Skiantoù an Anadiñ. Unan eus e gentelioù eo houmañ : eeunwelet e vez an neuz, da lavarout eo e vez bepred hec'h unded an adurezh. Ul lun ventoniel, un eeunenn da skouer, treset war ur follenn wenn, a vo un neuz, da lavarout eo e vo merzet diouzhtu evel un unded ; hogen ma saver diwarni ul lun all, un tric'hogn da skouer, ne vo ken nemet kevrenn en neuz nevez-se, da lavarout eo e vo eeunwelet an tric'hogn, evel unded, hag an eeunenn ne vo ken nemet un tu anezhañ. Etre an div neuz, e vo graet eus an eeunenn an neuz wan (pe emframm gwan), hag eus an tric'hogn an neuz kreñv (pe emframm kreñv).

Daoust ha n' eus ket heñvelderioù splann etre termenadur Skiant an Neuz hag an termenoù hon eus implijet da daolennañ istor ar broadoù ? N' eo ket diabeg. Pep broad, pep kevredigezh a vez un Neuz, un Emframm gwirion diouzh savboent Skiant an Neuz. Eeunwelet e vezont, anadurezhioù ez int ; unded dirannus war stegn ha war gempouez ez int ; eus emframmoù gwan hag emframmoù kreñv ez eus anv ganto. Bro-C'hall da skouer a zo bet un emframm kreñv e-skoaz Breizh ; ha Breizh kollet ganti anadurezh hec'h unded hiniennel he deus steuziet hag en em adkavet evel kevrenn en unded c'hall. Ur skouer all, splannoc'h c'hoazh, hon eus gant stad kevredigezhel Breizh a-vremañ. Div gevredigezh a zo en hor bro, hag eus an div, unan a zo trec'h d' eben, emañ an urzh vrezhon kozh o peurvervel, faezhet da vat gant an urzh c'hall. Kreñvoc'h an emframm gall eget an emframm brezhon, an anadurezh vrezhon a steuz rak an anadurezh c'hall. Diwar lezennoù an Neuz e c'heller lakaat da ziarvar an heuliadoù-mañ : nep emsav sevenadurel pe politikel ne c'hell mirout na varvo ur gevredigezh war he zremenvan, na steuzio un emframm gwan, na vo argarzh gant he dalc'hidi o-unan un urzh faezhet. Ne vo trec'het ar gevredigezh c'hall, an emframm gall e Breizh nemet gant ur gevredigezh vreizhat, un emframm breizhat nevez kreñvoc'h egeto (er ster ma lavarer un « neuz

(1) Alamaneg : *Zusammenhänge* ; galleg : *Ensembles*.

kreñv », un « emframm kreñv »). Dre-se n' emañ ket tonkad hor bro e-barzh ur stourm a vennozhioù etre tud, pe etre un Emsav hag ur Stad, met e-barzh ur stourm a levezon etre div gevredigezh oc'h en em frammañ, etre daou Emframm. Evit bremañ e vevomp, daoust dimp moarvat, e dalc'h ar gevredigezh c'hall, lodek ez omp en emframm gall, un anadurezh hepken he deus hor youl d' en em harpañ warni, ha pa ve evit hen nac'h, ar vroad c'hall ez eo ; hon Emsav n' en deus gwirvoud ha ster nemet e sell d' ur gevredigezh n' eus ket anezhi c'hoazh, d' un emframm a c'hortoz dont da wir, d' un anadurezh ma strivomp daviti.

Intent a reer perak e vez tonket da c'hwitañ kement luskad diazezet war ar stad-a-dremen a evezhiomp bremañ ; al luskad rannvroel da skouer, pa ra brud da aspadennoù un urzh disgraet, da heklevioù diwezhañ ur gevredigezh disoc'h, en ur ziskouez war un dro doujañs ha « fealded » ouzh an emframm trec'h, ar galloud sujer ha disgraer, ar Stad C'hall, a zo un amoedigezh istorel. Ken tonket-all da c'hwitañ avat e ve un Emsav broadelour na strivfe ket da vont d' un emframm, da lavarout eo da stummañ ur gevredigezh wirion gouest da gevezata e pep keñver ouzh an urzh c'hall. N' ouzon tamm petra c'hoarvezo eus mennozh ar Gendrev a zo bremañ o c'hoiñ dindan meur a glopenn, met ma 'z eus ur mennozh a ya a-dugant ster an Istor, hennezh an hini eo, e kement ha ma venn bezañ an egin d' ur gevredigezh vreizhat gwirion evel just.

Ar pennad-mañ n' eo nemet un alberz eus ar studiennoù a zo d' ober war an danvez. Ar skiantoù hag ar brederouriezh arnevez a ginnig d' hor spered ur stummidigezh talvoudus-meurbet e-keñver ar reizout hag an ober. Ouzhpenn-se e roont dimp an tu d' en em zivac'hañ diouzh ar gweladur untuek ma vezomp sac'het ennañ atav mui-pe-vui dre-berzh hon deskadurezh ha diwar lusk ar gevredigezh c'hall. Fiziañs am eus ne chomo ket e darn an erv am eus boulc'het amañ.

*Sant-Karreug, Kastellin,
Mae-Mezheven 1960.*

A-ENEP

Kervarker ha Barzaz-Breiz

gant

Fañh ELIES

Difennet en deus F. Gourvil e dezenn (1) dirak Skol-Veur Roazhon d' an eizhvet a Vezheven 1960. Degemeret eo bet da zoktor gant ar meneg *enorus-tre*.

Ur pikol levr, 610 pajenn ennañ, en deus savet ar Montroulezad, ne lavaran ket diwar-benn, kentoc'h a-enep Kervarker, a enep *Barzaz-Breiz*, a enep al levezon a zo bet, d' e veno, hini al levr-se war spered Bretoned a zo.

Bez' hon eus dirazomp frouezh tregont vloaz labour, tregont vloaz a enklaskoù a bep seurt. N' hellomp kaout da gentañ holl nemet doujañs evit ur seurt dalc'husted.

Broudet gant ar c'hoant gouzout, ar c'hoant dont da benn da zibunañ ur gudenn rouestlet mar deus, eo aet ar furcher en hent, nemet e kroazhent an darvoudoù eo deut da gouezhañ dindan beli ar gasoni ha peurvoulet eo bet e labour ouzh skleur ul letern touellus ha ne deo ket dibunet ar gudenn.

Evelato talvoudus bras e vo d' al lenner war evezh (2) ar bern diskleriadurioù a zo sanailhet el levr-mañ. Menegomp ar pennad a seblant din direbech a-grenn : *Tri stad Barzaz-Breiz* (1839-1845-1867), p. 308-331. Un doare rakvouladenn gentañ, ma komzer anezhi a-raok hini 1839, ne gaver mui roud anezhi. Gwell eo eta degemer da vat 1839 ha reizhañ 1838 am boa roet

(1) Francis Gourvil, *Théodore-Claude-Henri Hersart de la Villemarqué* (1815) *et le Barzaz-Breiz* (1839-1845-1867), Rennes, Oberthur, 1960.

(2) Pep skrivagner a c'hell kaout gerioù moumoun. Alies e kaver meneg amañ eus « bretonnants non prévenus », da laret eo brezhonegerien n'ouzont nemet is-rannyezh o farrez. Eus ar re-se eo e tleer ober stad. Ar re a zo « prévenus », war evezh, ne dalvont mann, moarvat.

en *Istor lenn, vrezh, an amzer vremañ* (p. 11). N'eus nemet tri embannadur e gwirionez. An deiziadoù all a zo re tennadurioù da stagañ ouzh an tri-se. Hini warlene a zo bepred un tennadur eus embannadur 1867.

Penaos eo displeget buhez Kervarker hag heuliad e oberoù ? Dre ar munud ha gant aked, bepred gant enebiezh, avat, ken na zeu al lenner da heugañ, nemet e vije kenlodek e kasoni ar Skol-Veur ouzh Kervarker ha *Barzaz-Breiz*. An dezenn-mañ a zo an hini a c'hortozed eno abaoe un hanter kantved.

Pa zifennas an Ao. Batani e dezenn (*Luzel*) e derou 1942 e voe rebechet dezhañ n'oa ket douget a-walc'h d'an Uhel. Met en dro-mañ an digemeriad a c'helle kaout kas ouzh e destenn, seul reutoc'h nemetken e harlufe d'ar gouelec'h ar bouc'h sammet warnañ holl bec'hejoù an emrenerien (lenn p. 536-546).

I. — *Menoziou faos Kervarker*. — Gwell eo degas da soñj diouzhtu an dornadig kredennoù a zo bet penn-orin faziou Kervarker.

a) Kempred eo ur werz d'an darvoud pe d'an dud meneget enni. Andon ar peurrest.

(Yaouank flamm oa Kervarker. Ar studioù keltiek a oa en o c'hentañ bugaleaj. *Grammatica Celtica* an Alaman I. C. Zeuss a vo embannet evit ar wech kentañ e Leipzig e 1853):

b) Nebeud a gemm a zo etre ar brezhoneg kozh hag ar brezhoneg bremañ. N'hellomp mui soñjal evel-se.

(An div gredenn-se a zeu d'en em harpañ an eil eben.)

k) Bihan ar c'hemm etre kembraeg ha brezhoneg, ken bihan ma c'heller mont eus ur yezh d'an all hep nemeur a boan.

(Kerentiezh a zo sur mat etre ar yezhoù predenek. Ret eo studiañ avat evit merzout gwell ar gerentiezh-se estreget e geriadur boutin ar vuhez pemdeziek *bara, gwin*, h.a.)

d) Eñvor ar bobl a vir hengounioù eus an tremened.

(Gwir eo e talc'her soñj e-pad un nebeut kantvedoù a-wechoù, eus tud ha darvoudoù an tremened. N'heller ket lavaret avat e ve bepred an darvoudoù pennañ hag an dud veur a chom bev en eñvor ar werin.)

Evit an hengounioù eo gwiroc'h c'hoazh. Danvez an Ao. Nann a zo rak-kristen ha stumm ar werz a zo eus an 18vet pe 19vet kantved. Diaes avat en em zibab en dachenn-se.

Gwelloc'h eget n' eus forzh piv hag hep c'hwervoni, d'Arbois de Jubainville a gompren evel-hen oberenn bennañ Kervarker :

« Il est parti de ce principe que les poèmes rustiques chantés par les paysans, les aveugles et les mendiants de la Bretagne, étaient les restes déformés de pièces pleines d'élégance et de goût, composées par une école de bardes remontant aux époques les plus anciennes et les plus brillantes de la civilisation celtique. Il s'est proposé pour mission de restituer ces poésies défigurées, pensait-il, par l'ignorance et le temps. Il a oublié de nous dire de quelle règle il procédait. Il ne le sait pas lui-même. Son imagination a été son seul guide (...)

« M. de La Villemarqué a donc fait une grande chose. Mais il l'a faite en poète plutôt qu'en érudit.

« Le temps est venu de compléter son œuvre, de donner au critique une place à côté du poète ; de substituer aux pastiches des textes scientifiquement établis. M. de La Villemarqué n'y perdra rien. » (*Bibl. Ecole des Chartes*, 1869, p. 14.) (Gourvil, p. 213).

N'eus nemet ar ger « *pastiches* » n'asantan ket dezhañ. A-hend-all dereatoc'h ha reishoc'h eo bet ar Gall-se e-keñver Kervarker eget ar Vretoned a zo abaoe ur c'hantved war e groc'hen.

« Une synthèse prématurée », ur c'henstrobad re-abred, setu ar pezh eo bet *Barzaz-Breiz*, hervez E. Ernault (*Gloss.*, p. XXVI).

En ul lizher, diembann betek-hen, da H. Gaidoz, rener kentañ ar *Rev. Celtique*, d'ar 4 a Vae 1881, e skrive Ernault kement-mañ : « ... Je sais d'ailleurs combien une édition critique du *Barzaz Breiz* est désirable, je ne l'ai pas caché à M. M. de La Villemarqué et, s'il ne la donne pas comme il a l'intention de le faire, je crois qu'il me chargera de ce soin. C'est la loi du progrès ».

Kerse eo ganeomp ne ve ket bet kaset da benn al labour-se. Ar pep brasañ eus ar binim dastumet en dezenn-mañ en dije kollet e nerzh.

II. — Gwelomp bremañ doareoù pennañ ar binim-se. Ur c'hrenn-lavar a zo, e Breizh-Uhel a gav din, o kemenn : « Quand on veut neyer son chien, on l'accuse de la rage ».

Ur fazi a gavomp e notennoù Kervarker ? An holl a c'hell faziañ ? Na c'hwi zo sot ! Kervarker ne deo ket an holl. *A-ratozh* eo e ra ur fazi evit tromplañ e lennerien.

Lenn a reomp p. 110 : Audren a Gerdrel a ziskouez « une erreur qu'il avait sans doute des raisons de considérer comme volontaire ».

Roet eo ar fazi (p. 115, n. trede) : « (un acte) passé dans la cour du vicomte de Donges, au 11e s., est signé d'un officier laïque de cette cour appelé Berhoald qui s'intitule joueur de harpe, *Telenerius*, terme latinisé du breton *telenner* » (Dom Morice, *Preuves*, I, col. 494).

« Ayant eu la curiosité de remonter à la source, Kerdrel y trouva : *telonarius* et non *telenerius*. « Or, reprend-il, M. de « La Villemarqué sait mieux que moi que c'est le nom sous lequel on désigne dans les chartes, les percepteurs du « *tonlieu*, et même des péages en général. »

« Effectivement, le commentateur du chant *devait le savoir* (1) ; mais quelle tentation pour lui de transformer, en substituant dans un mot de basse latinité, une simple voyelle à une autre, un prosaïque collecteur de taxes en « joueur de harpe » attaché à la cour d'un seigneur breton ! Ici comme en des dizaines d'autres cas, personne ne s'aviserait, pensait-il, de contrôler ses sources et de vérifier l'exactitude de ses citations. »

E embannadur 1845-46 e oa ar fazi-se. Reizhet eo bet e embannadur 1867 ma komzer ennañ (p. 129) eus *Kadiou Citharista*, *telenner* ar c'hont Hoël (Dom Morice, *Preuves*, I, p. 432).

Setu penaos e c'heller, en abeg d'ur ger lennet a-dreuz, ober eus un den ur gaouiad touet, un trompler divergont. Ne deo ket diaesoc'h.

Ken c'hoantek evel m'oa d'an enorioù, perak bezañ souezhet e vefe aet betek ar gaou ? Selaouit kentoc'h (p. 82) : « ...Un roturier, isolé dans la grande ville, aux relations mondaines et littéraires très limitées, un obscur travailleur de province dont l'entregent n'eût pas été à la hauteur de celui de notre gentil-

(1) Ne deo ket me am eus *islinennet* an tri c'her-se, evit reiñ dezho muioc'h a vinim.

homme, n'aurait pu, à qualités égales, s'assurer les conditions propices au départ d'une brillante carrière pour lui-même et son œuvre ».

Danvez-kannad eo bet Kervarker e votadeg 1849.

« Connaissant ses sympathies légitimistes, on n'est pas peu surpris de trouver dans sa profession de foi... des phrases comme celle-ci :

« Soumis à la volonté de mon pays, j'ai accepté avec les « représentants de la Nation, la République démocratique « modérée, et je veux lui donner mon concours loyal et « sincère... » (p. 114).

Touellañ ar voterien evel ma touelle e lennerien, setu ar pezh a rae. Setu aze penaos e wisker un den !

Troet eo Kervarker da c'hoari betek re gant an deiziadoù hag an niveroù. Ur pleg natur eo, e gwir.

Andon kentañ e zastumad a zo bet un doare kañer ma verke warnañ e vamm a bep seurt sekrejoù louzaouerezh. En un ober war dro an dud ezhommek he deus bet tro da glevout kanaouennoù kozh ha da ziskrivañ da nebeutañ pennadoù anezho war he c'hañer. Ne deo ket bet miret ar follennoù-se. Kresket he deus Itron Nizon e kreiz enkreiz amzer an Dispac'h hag an diaesterioù a zeue da heul. Deskamant he deus paket well-wazh hag ouzhpenn ne daoled ket en amzer-se ple ouzh ar reizhskrivadur evel ma vez graet bremañ. Kentoc'h eo bet ar c'hañer-se un diazez da enklaskoù adkroget ganto diwezha-toc'h gant ar vamm hag he mab.

N'heller ket gouzout avat petra oa eus ar follennoù-se peogwir int bet diframmet, nemet ur bajenn, eus ar c'hañer. Marteze n'eus ket bet anezho, eme an dezenn. Ar rolloù savet gant ar vamm eus ar c'hanaouennoù klevet ganti a zo bet aozet, da vare 1845, evit talvezout da gred d'an dastumad, hervez Gourvil (p. 359-360).

Setu ma teu Itron Nizon da harpañ faosoni ar mab. Mont betek aze a zo bezañ dichipot, a gav deoc'h ! Evit ar wirionez eo, neketa !

Rebechet eo bet da Gervarker kendeuziñ an doareoù deut betek ennañ evit lakaat a-blomm ur skrid ne deo mui nikun anezho. Ne deo ket kement-se hervez reolennoù an embann kanaouennoù-pobl. Gwir eo. Met, ur wech graet al labour-se, a grede dezhañ bezañ reizh, n'helle mui lakaat war anv e vamm kanaouennoù dastumet ganti darn pe zarn anezho. An deiziadoù a zo deut da zidalvoud.

Sed amañ avat petra a c'heller tennañ diouzh ur seurt pleg pa vezer douget d'an dud ma komzer diwar o fenn :

« Après avoir rendu hommage à la collaboration avant la lettre de sa mère, *La Villemarqué lui a retiré en détail à peu près tout ce qu'il lui avait accordé en bloc dans les Préambules de 1839 et de 1845, et surtout dans sa Préface de 1867*. Nous l'avons vu se donner lui-même comme étant l'auteur des plus nombreuses et des plus belles découvertes, et parfois engager les « versions » d'autres personnes au détriment de celles qu'il disait devoir aux collectes maternelles.

« Etant donné l'absence si regrettable des textes originaux ; étant donné la part insignifiante laissée dans l'ouvrage à ce que les collectes invoquées étaient supposées contenir ; étant donné encore la certitude que les tables qui en constituent le seul témoignage sont non point *antérieures* mais *postérieures* de plusieurs années à la première édition du recueil, on est donc légitimement fondé à se demander si les textes censés s'y rapporter ont jamais eu quelque existence... » (p. 359).

Klevet em eus, pa zifennas an Ao. Batani e dezenn e 1942, garmiñ ez oa Kervarker ur falser, « un faussaire ». Biken ne day kuit eus va eñvor ar gasoni a dregerne er ger-se. Amañ evit beza goloetoc'h n'heller ket reiñ d'ar c'homzoù ur ster gwall zisheñvel.

III. — *Ur falser eo Kervaker.* — Moarvat evit eeunañ an traoù eo gwell kemer ur pennad skrivet gant Le Men, diellour Kemper, d'ar c'heltiegour d'Arbois de Jubainville, 4-11-1867 (1) :

« Je n'ai pas eu l'honneur de connaître M. de Penguern (2). Mais il est évident, d'après les notes qui accompagnent cette pièce (*Gousperoù ar Raned*) qu'il n'était pas doué d'un bon jugement critique et qu'il avait été complètement fourvoyé par La Villemarqué qui, par parenthèse, a pillé sa collection d'une façon honteuse. Car je n'ai pas besoin de vous dire que l'archibarde n'a jamais recueilli de chants dans les campagnes. Cela lui eût été impossible, parce qu'il ne savait pas assez le breton pour cela. Il se bornait à dépouiller le pauvre M. de

(1) Embannet gant L. Dujardin e *Fontaines de Brocéliande*, Eost, 1954.

(2) Marvet e 1856, lezet gantañ war e lerc'h e zastumad diembann.

Penguern qui n'osait pas refuser, mais qui se plaignait amèrement à ses amis. C'est principalement dans cette collection que l'archibarde a puisé les éléments dont il s'est servi pour fabriquer le français du *Barzaz-Breiz*, dont le breton est de l'abbé Henry, aumônier de l'hospice de Quimperlé. »

Sed aze un den o tisplegañ e soñj gant gerioù resis ha didroidell. E bennad dichek a ro dimp kredenn ar Skol-Veur abaoe amzer Jozeb Loth.

Ne gred ket dimp e ve mui den da soñjal en deus Kervarker graet ul labour gouiziek hervez ar reolennoù strizh heuliet gant an Uhel pa embanno *Gwerzioù Breiz Izel* (I, 1868). Met an trec'h-se ne deo ket a-walc'h evit enebourien Kervarker. Ar pezh a fell dezho kaout eo *mea culpa* aotrou Keransker, ur *mea culpa* diarvar. Poaniet o deus e pep doare da dizhout ar pal-se. Kredet o deus e oant stok ennañ. Klask a reont reiñ dimp da grediñ en deus anzavet e falsentez. Sellomp pizh ouzh o doareoù.

E-pad Kendalc'h Keltiek Etrevroadel Sant-Brieg e 1867, d'ar 16 a viz Here, e lavaras Kervarker :

« Pour ce qui est des chansons bretonnes, je n'ai rien à dire, rien à ajouter, sinon que j'ai cherché, loyalement, sincèrement, la vérité historique et philologique, en confrontant les divers textes. »

En ul lizher da Renan (19-7-68) e skrive an Uhel kement-mañ (Gourvil, p. 203) :

« Il (Kervarker) est décidé aujourd'hui (ne pouvant faire autrement) à avouer qu'il a *arrangé, remanié, complété*, constitué des textes à l'aide de plusieurs versions, et il proclame la légitimité de ce procédé de par les droits de la critique et du goût — ce sont ses expressions (...). Quant aux pièces fabriquées, il ne veut pas se rendre, et me dit que ce n'est pas une preuve que ces pièces n'existent pas parce que je ne les ai pas trouvées, — et que d'ailleurs je n'ai pas exploré les lieux où il les a recueillies (...). »

Ne zilezo ket frankoc'h tachenn war an tu-se. Ha war hini an diskleriadurioù istor ?

« Le vicomte Th. H. de la Villemarqué, eme Ernault (*Gloss.*, p. XXVII, kentskrid) ne faisait aucune difficulté de reconnaître devant moi que pour son *Barzaz-Breiz*, comme pour ses additions aux dictionnaires de Le Gonidec, il lui est

arrivé souvent d'être trompé par des correspondants, et aussi par les prestigieux mirages de son imagination. Dès la première lettre qu'il m'a écrite et qui est rédigée en breton, il me disait que beaucoup de choses publiées par lui « n'étaient que des copeaux bons à jeter au feu », *n'edint nemet skolpoù mad da deurel en tan... »*

Ernault c'hoazh a skrive da H. Gaidoz (4-V-81) : « M. de la Villemarqué est très sujet à se tromper et il est le premier à en convenir ; mais je ne crois pas qu'il veuille tromper qui que ce soit ». (Gourvil, p. 268.)

Meur a hini a gavo en deus Kervarker anzavet kalz eus sioù e oberiantiz. Ne deo ket se a felle d'ar re all. Ne vezint dic'hoantet nemet pa c'hellint huchal gant levenez, e galleg eveljust : *habemus confitentem*, « anzavet en deus hon den ». Hag evel ma teuent da bep taol da stekiñ o fenn ouzh ur roc'h ne chome mui ganto nemet un tu d'en em zibab : lakaat ar gerioù da lavarout ar pezh ne laront ket.

Tabut ar *Barzaz* a bad bepred. Da skuizhañ avat e teu an dabuterien deiz pe zeiz, da c'hortoz ma teuo ur rummad all da gemer o bec'h o krediñ emaint o vont da lonkañ pep tra.

Le Men, ken garv ha ken kriz en amzer ma adembanne *Catholicon* Yann Lagadeg (1799... 1867), a zisternie adal 1872. Pa varvas (2-IX-80) e lavaras Kervarker dirak izili Kevredigezh Hendraouriezh Penn-ar-Bed (9-X-80) :

« La Société (...) fait en lui une perte irréparable. Je la sens plus que personne, ayant eu lieu d'apprécier, dans de fréquents et intimes rapports, les rares qualités intellectuelles dont Dieu l'avait doué (...) ».

Er bloaz war-lerc'h e teue an Uhel d' e dro d' ober ar peoc'h gant Kervarker. Diellour oa deut da vezañ e Kemper ha dibabet e voe, dindan paeroniezh Kervarker, da ezel ar Gevredigezh Hendraouriezh (25-VI-81). Diwar neuze ne vo mui etrezo nemet darempredoù hegarat. Ha pa fellas da rummad yaouankoc'h dispennerien *Barzaz-Breiz*, renet gant Jozeb Loth, adkregiñ gant an tabut e nac'has krenn mont a-du ganto. E lod en doa graet, emezañ, d'ar re all d' ober diouzh o fenn o-unan (p. 271).

Notenn eil J. Loth e « Chrestomathie Bretonne » (p. 360) ha kentskrid Anatol ar Braz da *Sonioù Breiz-Izel* an Uhel (p. IV-XI) a ro kredenn eil wagenn an dispennerien. Netra nevez ne zegas war an traezh. Teir linenn gant La Borderie (Gourvil, p. 273) a vo a-walc'h da glozañ an eil abadenn :

« ...Mais quand on affirme qu'un tiers des pièces de ce recueil sont *inventées*, cela il faut le prouver. Or personne ne l'a prouvé ni ne le prouvera, parce que c'est parfaitement inexact. »

« Le mot « impossible » eût peut-être mieux convenu ici, » eme F. Gourvil, ha gwir eo.

O seizh gwellañ o deus graet evelato evit prouiñ.

Ha setu ni dirak krennadur ar pennad XXX, p. 277 :

...*La Villemarqué à Luzel, ou l' « aveu » du 30 octobre 1890. — Les abbés Henry et Guéguen auteurs des textes du Barzaz-Breiz ?...*

Galleg a-walc'h hon eus desket er skol evit kompren gerioù al linennoù-se. Setu ni war an neizh moualc'h, a soñjomp. Poent oa.

Setu (p. 280) ar brouenn. Da heul un diviz gant Kervarker d' an 30vet a viz Here 1890, an Uhel, distro d' ar ger, a skrivas war du gin ur golo lizher ar gerioù-mañ :

« L'abbé Henri (*sic*) et l'abbé Guéguen, recteur de Nizon (*sic*), auraient, d'après M. de la Villemarqué lui-même, établi les textes bretons du *Barzaz-Breiz*. Je le tiens de la bouche de M. de la Villemarqué, le 30 octobre 1890 » (1).

Tregont vloaz zo, pa zarempreden, va fenn leun a huñvreoù, Sal ar C'heltieg e Skol-Veur Roazhon em eus gwelet en *Annales* (XVIII, p. 321-325) luc'hskeudenn ar golo lizher-se ha n'em eus gwelet enni nemet ar pezh a zo e-barzh, da lavarout eo prouenn ebet e ve bet *ijinet* (« fabriqué ») skridoù brezhonek *Barzaz-Breiz* na gant hemañ na gant henhont.

Ne deo ket en abeg ma lavar an Ao. kelenner Falc'hun (« Cahiers du Bleun-Brug », n. 7, p. 15) : « Il traduisait lui-même en breton, en s'aidant de dictionnaires, et avec d'étran-

(1) Paotr ar *sic*-où eo F. Gourvil. Bep gwech ma vez skrivet un anv en un doare n' asant ket dezhañ e teu (*sic*) dindan e bluenn. Ur bern a zo anezho el levr. Miret e plom e vefe anezho ur samm brazil.

ges fautes... le texte français qu'il établissait d'abord, et qu'il présentait ensuite comme la traduction d'un texte breton recueilli par le peuple... », m' en deus nikun ar gwir da stagañ ouzh ar verb « établir » ur ster n' en deus ket e geriadur-micher an embannerien skridoù.

N' eus forzh pe studier o kaout darempred gant Levraoueg Gwilhom Budé, ken latin ken gresian, a gav war c'holo al levr frazennoù evelhen :

- Perse, *Satires*, texte établi et traduit par A. Cartault, 1920.
- Tertullien, *Apologétique*, texte établi et traduit par Jean-Pierre Waltzing, 1929.
- *L'Odyssée*, « Poésie homérique », texte établi et traduit par Victor Bérard, 1924.

Pelec'h emañ ar studier droch a-walc'h da gompren o deus an dud-se *ijinet* e doare pe zoare, ar skrid lakaet dindan an anvioù-se ?

Kompren a ra o deus keñveriet an dorn-skridoù, an doareoù ma kirit, dibabet er mouladurioù, pa 'z eus anezho, ar pezh en deus seblantet dezho ar reishañ, a-raok prientiñ evit an embannadur nevez ur skrid direbech e pep doare. Netra muioc'h.

Da bep gwech ma kred dezho e teu ar maout ganto e rank hon dispennerien diskanañ hag e klaskont krog diouzh en tu all.

Spiet o deus Kervarker betek war e dremenvar. Ur ger, ur ger erfin oc'h anzav ar gaou, ar pec'hed ouzh ar wirionez, hervezo. Ha n' o deus bet nemet lizher an Ao 'n eskob Duparc' d' an Ao. Tréhiou eskob Gwened (6 Eost 1935) :

« ...J'ai connu M. de la Villemarqué pendant 20 ans, de 1875 à 1895.

« Je ne pense pas que personne à son lit de mort se soit préoccupé de l'interroger sur l'authenticité du *Barzas-Breiz*.

« Mais je l'ai toujours entendu affirmer que les chants publiés par lui avaient été pour la plupart chantés à sa mère par une vieille mendicante de Nizon.

« Il ne faisait aucune difficulté pour reconnaître que, avec l'aide de l'abbé Henry, vieil aumônier de l'hôpital et très habile celtisant, il a corrigé certaines expressions, rectifié des vers, pour rendre ses poèmes plus présentables.

« Mais il se déclarait sincèrement incapable de composer des poèmes pareils. C'était pourtant une âme très poétique et un fin littérateur.

« Quant au commentaire historique qui accompagne ses chants, il a pu y mettre un peu d'imagination, leur assigner des dates insuffisamment établies. Il aurait voulu refaire le commentaire. Mais il me disait : « Je suis maintenant trop vieux. Le travail serait au-dessus » de mes forces ».

.. .. .

« Je le voyais intimement à toutes mes vacances jusqu'à ma nomination à Lorient » (...) (p. 493).

Hag e welan dre 'm huñvre, brini o plavañ a-us da vaez ar stourm... o plavañ. Pell 'zo emaint war c'hed... ha ne zeu ket poent o c'hoan.

IV. — *Ne dalv ket ul liard toull brezhoneg Kervarker.* — Nevesoc'h eo ar ganaouenn-mañ. Klevet e vez muioc'h mui dre m'eo ret kaout an tu da ziskar e pep doare brud *Barzaz-Breiz* : n'eus nemet ar skrid gallek dellezek a veuleudi, emezo.

Da gentañ fazioù kemmadurioù a zo c'hoazh e mouladur 1867 ha kalz niverusoc'h oant e mouladur 1839, an hini m'en defe gellet lenn an amprovennoù anezhañ ar Gonideg ma vefe chomet pelloc'hik bev ha yac'h.

Diwezhatoc'h ne deo ket bet Kervarker ur skoliad sentustre ouzh alioù an Ao. Herri. Ur skouer kentelius a-walc'h a zo roet dimp (p. 371).

Pa gomzer a gemmadurioù, avat, ez eo ret ober un diforc'h etre kemmadurioù *nann-skrivet* ha kemmadurioù *graet a-dreuz*. Ar rummad diwezhañ hepken a zo fazioù e gwirionez.

Brezhonegerien ar Grenn-Amzer ne skrivent ket ar c'hemmadurioù. An Tad Maner eo en deus degaset ar c'hiz d'o skrivañ. Ne deo ket bet sentet outañ na diouzhtu na gant an holl. E dornskrid Bonheur da skouer (war-dro 1730) e kaver kantikoù ne deo ket skrivet enno ar c'hemmadurioù. Itron Saint-Prix, ma ra Gourvil anezhi ur « bretonnante exercée » (p. 55), ne skriv ket bepred ar c'hemmadurioù. Sed amañ, da skouer, ur poz eus un doare a *Renea ar Glaz* dastumet ganti :

renea ur glas ha lavare

en prenestr he cambr deus ar beurre :

— m'he gwell aru ar compagnonnes,

eman ho tremen coat an disez (1).

(1) Tennet eus an dornskrid d'ar mezeg-jeneral Laurent, bet a-raok tra Hipolit Violeau mignon da diegezh Saint-Prix.

Ar c'hemmadurioù graet a-dreuz eo a feuk diskouarn ar vrezhonegerien. Boazet eo an diskouarn a-vihanik ouzh ar c'hemmadurioù reizh. N'eus nemet pa reont diouer ma taoler evezh outo. Kement hini, avat, en deus staget un deiz da skrivañ brezhoneg en deus merzet buan ar c'hemm a zo etre komz ha lakaat war baper ar c'homzoù-se difazi, zoken pa vez ac'hanoc'h ur *brezhoneger a-vihanik*. Ret eo dalc'hmat bezañ war evezh.

En un advouladur eus skrid *Barzaz-Breiz* ne vefe abeg ebet da chom hep ober ar pezh en deus graet ar c'helenner Per ar Rouz evit ar c'hanaouennoù a zastumad Penwern embannet gantañ en *Annales...* (XIII, h.a.) :

« Je n'ai modifié le texte même des manuscrits de M. de Penguern que dans deux cas : j'ai observé les règles ordinaires de mutations initiales que M. de Penguern semble avoir peu connues ; j'ai redressé certains vers, quand cela était facile sans rien ajouter ; j'ai remplacé, par exemple, un mot non accentué, et souvent omis dans le langage courant, par une apostrophe : *Va speret 'ro din* = *Va speret a ro din*. Toute correction importante est indiquée en note. »

E berr gomzoù setu kement a zo aotreet d'un embannour skridoù brezhonek.

Ha bremañ ar fazioù ? Selaouomp Gourvil : « Qu'il s'agisse de mutations fautives, de prépositions employées à tort, de tournures étrangères à la langue et empruntées au français, de phrases absolument incompréhensibles, c'est à vrai dire par centaines qu'il faudrait noter dans l'ensemble des textes du recueil les entorses faites à la syntaxes bretonne ».

Hag e kaver c'hoazh un nebeut darsodien da dañva muioc'h a zudi gant brezhoneg treuflez *Barzaz-Breiz* eget gant galleg mat F. Gourvil ! Peadra zo da fallgaloniñ !

Farsusat tra ! Emaint holl o rebech dimp levezon zrastus ar galleg war hor skridoù, ar re a zo re uhel o fri evit ober gant ur yezh ken dister en o re ! Evel-se emañ ar bed !

Ar miz meurz a zo fall (p. 372) hag e lavaran ya nemet Kervella (p. 226), gant ur mousc'hoarzh moarvat, a ra meneg eus ur ganaouenn vugale :

Me 'zo bet en Ifern 'pad ar miz gwengolo

Gret e koar da reizhañ e gret gant koar. Mat. Met an all zo merc'h ne deo ket ken fall-se pa lavar Gwilhôm (Levr al Lab., III, 175) :

E ra unan d'en al en tauleu kaletan.

Er c'heden a zo fall. Ret eo laret *war c'hed*. Ha perak, mar deo *geden* un anv kadarn gwregel evit Kervarker ? N'emañ ket er geriadurioù ? Gant ur bern gerioù all. Marteze ne deo nemet un eil furm, eus *gedig*, « guérite ».

Korvigellek eo va digarezioù ? A c'hell bezañ. C'hoant a a sav ennon da lavarout nann d'an doktor nevez zoken pa zegouezh gantañ lavarout gwir, nemet dindan e bluenn e teu d'ar wirionez un dremm ken grignous hag hini eur Vari-Beg-Araok.

Diwar levezon ar galleg eo omp douget da ober re e brezhoneg gant verboù emober. Setu a c'hoarvez gant Kervarker (p. 33, eil bann) : *'n em zave*, pa c'helle lakaat e *save*, evel p. 515 (*Ar baradoz*, 1añ bann) :

M'en em zavo enn er
e-lec'h : *Me a zavo enn er*.

Rebechoù poellek a zo graet eta da vrezhoneg Kervarker. Nemet me 'grede din e oa graet un dezenn evit diskleriañ tra pe dra ha nann evit dispenn kousto pe gousto.

Ne gendalc'hin ket da dabutal dre ar munud. Niverenn *Al Liamm* en he fezh ne vefe ket a-walc'h anezhi. En *Notennoù-studi* a savan war va fouez evit *Preder* e pledin gant rebechoù, souezhus meur a wech, F. Gourvil.

Daou skouer nemetken a roin amañ eus e zoare ober :

1. *Ar Rannoù*. — Ne deo ket implijet liester ar ger *rann*, emezañ (p. 373). Gonideg 1821 a ro koulskoude (p. 381) : « Pl. ou ». Evit Gourvil ar Gonideg ne dalv mann, evit Kervarker, avat, e talv kalz. Da nebeutañ n'en deus ket ijinat al liester *rannoù*.

Er rimadell-se en deus gwelet Kervarker un aspadenn eus kelennadurezh an drouized. Lod all ne welont enni nemet mibiliach. *Gousperoù ar Raned* ne dint ken ha nann ar *Rannoù*.

Betek-hen me n'em eus menoz ebet.

Reiñ a ra an dezenn — e galleg — an doareoù a zo bet dastumet e meur a lec'h gant meur a hini (p. 404, h.a.).

Na dizamant e tro Gourvil gwerzennoù evel houmañ :

Ar gaera dimeus a eur ran (*Sonioù*, II, p. 108). Nec'het, an Uhel a zo chomet hep treiñ ar ger *ran* : *Rân pe rann* ? N'en deus ket kredet dibab. Gourvil a ra evitañ :

« La plus belle chose concernant une grenouille. »

E Skaer, Brizeuk en deus dastumet un doare :

Eur gan demeure eur ran.

« Un chant d'une grenouille », eme an dezenn. Daoust d' ar fiziañs distrafuilh-se e choman nec'het. Klaskomp un tamm sklerijenn e Penwern (91, f. 91-93, ha 94, f. 92) hag e kavomp *ranek* ha *rannek*, a c'hell talvezout *ranig* ha *rannig*. N. Kellien (p. 200) a lavar : « e Trezelan e lavare un den desket ar *ranned*, « les séries » ha nann ar *raned* « les têtards ». « Les bretonnants non prévenus » eveljust a gompren an dra-mañ.

« Gerioù estren da c'heriadur ar brezhoneg » a zo er rimadell-se. A c'hell bezañ. Perak, avat, e lavar Gourvil ken dichek n' eus ket eus ar ger-mañ-ger e brezhoneg ? N' eus den a c'hell lavarout e oar ar *brezhoneg*. Mui pe vuioc'h a vrezhoneg a oar netra ken. Pelec'h emañ ar geriadur klok eus hor yezh ? N' eus ket un unan. Hag e varner ur ger da vezañ estren pe get diwar c'hwesa moarvat. E 1954 lod kaer eus ar gerioù a lenner e *Rannoù Barzaz-Breiz* ne dint mui anavezet e Nizon, eme an dezenn. Arabat deoc'h c'hoarzhin pe emaoc'h e riskl da vezañ « staviskizet » (1). Greomp kentoc'h, c'hwil ha me, un tammig gwall-huñvre.

Emaomp war-dro 2060. Krevet eo ar brezhoneg a-benn ar fin gant ar c'hagnoù diwezhañ a valbouze c'hoazh al langach-se. Ha setu ma teu un danvez doktor da zifenn un dezenn dudius kenañ dirak Skol-Veur « Rennes-en-France ». Savet en deus ur pikol levr, 600 pajenn ennañ, evit prouiñ n' eus ket bet e lanneier divent ar « Bretagne » eus ar yezh-se ma reer anezhañ *brezounec* e kozh levrioù sorc'hennus... ha degemeret eo e dezenn *cum maxima laude*, gant ar brasañ meuleudi. Amen ! Dihunomp buan !

2. *Ar Plac'h dimezet gant Satan* (p. 432). — Dalc'hmat e c'halv Gourvil war e sikour ar mignon mat ma ra anezhañ « un bretonnant non prévenu ». Ne deo ket aes gouzout brezhoneg pe barrez a zo hini ar pabor-se. Ar pezh 'zo sur eo ne deo ket brezhoneg Kervarker rak kompren a ra anv ar werz-se e galleg e « santifikat » :

« La femme mariée avec Satan. »

Da gentañ ret-mat eo bezañ ur brezhoneger gros evit treiñ *plac'h* gant ar galleg « femme ».

(1) Ur ster resis a zo d' ar ger-se. Soñjal en afer Stavisky a vleunias e liorzh strujus Marianna IIIe.

Ha dimezet ? Ya, an dud dimezet a zo an dud n'int mui dizimez. Pehini eo, avat, ster resis ar ger ?

Goulennomp da gentañ digant an Uhel (*Gwerzioù*, I, p. 26) : *Janet ar Wern* (6-8) :

Na euz dimi nemet unan.

'Nn hini dime gant he c'hrad-vad

Hag a dispenn dre wall-bennad...

Ha paotr Keramborn da dreiñ hep termal :

« Qu'il n'y a de fiançailles qu'une fois.

Celui qui est fiancé de bon gré

Et qui rompt par caprice... »

Tennomp ur skouer bremañ eus Penwern (89, f. 249-250) : *Ar Godisserez* (10-11) :

Me a zo seiz gwech dimezet

Eb beza biskoas eureujet.

Ur skouer all c'hoazh ? Goulennomp en dro-mañ gant Itron Saint-Prix (1) :

renez le glas (6-8) :

renez ar glas a zo demeset

ha n'ha n'eo quet d'he muyan karet.

Dimezet eo a welit ha koulskoude e lennomp pelloc'h er werz (23-24, 26-27) :

Petra zo ha neve en ty-man

p'ha leker ar berriou ous an tan ?

... ..

N'ha penaus m'ha merc'h na ouzac'h quet ?

Warhoas quantan eman oc'h euret.

Goude ar skridoù ar geriadurioù : Vallée (*Supplément*, p. 76) :

Ez eo dimezet teir gwech ma mab, ha teir gwech eo manet da eureji. — N'eus ket tres warnan da vout etre e zimi hag e eured. (Breiz, 9 Genver 1938.)

Ernault (*Dict... Vannes*, p. 56) : « ...Dans le bas vannetais : *diméein*, fiancer, se fiancer ; *diméen*, fiançailles ».

(1) Tennet eus un dornskrid d'ar mezeg-jeneral C. Laurant.

Hag ur bladenn evit echuiñ (*Mouez Breiz*, n. 3305, eil tu) : Kanañ a ra Fiseled Groñvel : *Fransoazig ha Pierig*, savet gant Filomena Kadoret. Hag e klevomp :

Dimezet int hag eureujet.

Petra larin ouzhpenn ? — Da bep oad e c'heller mont d' ar skol.

GOUDE AR SON AN TON. — Ar sonerezh ne deo ket va zachenn. Ur ger am eus da laret evelato eus martezead Gourvil diwar-benn tonioù *Barzaz-Breiz* : Savet int bet gant Kervarker e-unan peogwir *ne dint bet klevet nemet gantañ*. Ur mousc'hoarzh sioul o deus bet an dud akuit. Arouez fall evit ar martezead dic'hortoz. Hag e soñjan ne dalv na mui na nebeutoc'h an abeg evit ar sonioù eget ne ra evit an *tonioù* : Ne dint bet klevet nemet gantañ ? Ne deo ket a-walc'h evit reiñ da grediñ ez int bet an eil re hag ar re all ijinet gantañ.

UN DEZENN POLITIKEL. — Kement-mañ ne deo ket graet evit kreskiñ talvoudegezh al labour. Displijus eo echuiñ gant ar ganaouenn-mañ : *Barzaz-Breiz* a zo bet *Bibl* an Emsav. Pebezh pouferezh !

Ul levr kaer eo *Barzaz-Breiz* evit ar vrogarourien. Ar re anezho a zo troet da emrenerien o deus, avat, kavet o menazioù e-lec'h all, en *Istor* evit laret gwir. Ha kelennerien a zo er Skol-Veur o deus merzet kement-se pell 'zo ha poaniet o deus o buhez-pad da zistroadañ spered La Borderie.

Trivliadoù kalon enaouet gant kanaouennoù ne dint ket un diazez start a-walc'h evit un Emsav politikel hag ekonomikel. Arabat hon kemer evit bugale !

Klozomp ar pennad-mañ gant ur boked linennoù lipous :

« ...Un des principaux dirigeants d'un mouvement culturel et religieux bien connu en Basse-Bretagne ⁽¹⁾ a jugé indispensable de mettre les jeunes de ce mouvement en garde contre les entraînements éventuels de ce qu'il appelle le « faux folklore » dont certains poèmes historiques du recueil constituent des exemples.

(1) An aotrou F. Falc'hun.

« Ayant parlé d'un fait déterminé par ces entraînements au cours de l'Occupation, l'auteur de l'article (1) justifie ainsi sa prise de position dans le débat concernant le *Barzaz-Breiz* :

« Il ne faut pas que de tels drames puissent se reproduire en Bretagne dans une jeunesse à qui on aura caché la vérité à laquelle elle a droit. »

Derc'hel a rank un den war ar gerioù loskus a ginnig tarzhañ diouzh beg e bluenn diwar lenn seurt komzoù. Nemet e soñj e teuio un deiz ma vezimp holl, « patrioted » ha brogarourien, dirak ar Barner digasoni na vezo touellet gant nikun.

(1) Moarvat eo e « Cahiers du Bleun-Brug », niv. 7, emañ ar pennad-se. N' em eus lennet nemet bommoù anezhañ. A-walc'h eo bet din rankout lenn ar c'hentskrid dizereat a zo bet lakaet da levr an Ao. H. Poisson, « L'Abbé Jean-Marie Perrot », Plihon, 1955.

· Ur gentel a fiziañs :

BEILHADEGOU BRO-DREGER

D'ar sadorn 27 a viz Eost, ez eus bet dalc'het ur veilhadeg e sal vras ti-kêr Plouilio. Graet oa bet an holl veilhadegoù all e-pad ar goañv, pa vez muioc'h dizalc'h an dud diwar ar maez, ha pa vez kalz nebeutoc'h a ouelioù all abalamour d'an diouer a douristed. Hogen, ar re a zo bet ret dezho mont er-maez ar vro a chom evel-se dianav dezho ar striv-se, nevez en e stumm ha kalonekaus-kenañ dre an degemer graet dezhañ gant an holl. Setu perak e oa bet divizet ober ur veilhadeg e miz Eost.

Disfizius e oa meur a hini. Abegoù o devoa : euredennoù oa er barrez en hevelep deiz, echu oa o ehan-labour evit kalz a zivroidi, o tornañ e oad c'hoazh, pardon Sant-Loup e Gwengamp a zedenne ar re yaouank, izili bagadoù sonerien ha kelc'hioù korollerien, hag ouzhpenn-se, abalamour d'an ehan-labour ne zeue ket er-maez an div gazetenn embannet e Lanuon...

Daoust da se, tost da 500 den a oa er sal, hag adalek nav eur diouzh an noz betek div eur diouzh ar beure, chomet int da gemer plijadur en o yezh.

A bep seurt tud a oa : beleien, izili ar Strollad Komunist hag ar M. O. B., kourerien, bourc'hizien, studierien, micherourien, tud kozh ha tud yaouank. Er renk kentañ ne oa nemet un dra : ar brezhoneg... Lakaet da wir ger-stur kozh an emsav : « na ruz na gwenn, Breizhad hepken ».

Re hir vefe envel an holl dud deuet da ganañ, da zisplegañ kontadennoù, da sachañ war ar vazh-yod, da seniñ biniou ha bombard pe da zañsal pa voe echu an abadenn. Ret eo koulskoude menegiñ ar re wellañ, a ro e pep beilhadeg, hep damantiñ, o donezonou kaer hag o foan dre garantez ouzh o yezh :

Maria Prad, eus Brelevenez, lesanvet a-wechoù « Plac'h an Ti all », a oar gant he fezhioù-c'hoari berr hag hec'h unangomzoù lakaat ur saliad tud da dridal ; meur a vreizhad, kustum ouzh an abadennoù roet e Pariz gant tud ampart war ar vicher a zo chomet souezhet gant spered lemm, fentigellerezh yac'h hag distagellerezh Maria Prad. O selaou anezhi, e save lorc'h enno eus o fobl... marteze evit ar wech kentañ en o buhez.

Evit lodenn ar c'han, deut eo ar maout gant Annaig Alan, eus Plistin, ha Yann Derrien, eus Louaneg (1). Pa edont o kanañ, e ouie an holl tevel, selaou ha bamiñ. Yann Derrien dreist-holl, gant e stumm pesketaer, neuz skañv, plijus ha digor dezhañ, o tistagañ gant ur vouezh kaer-tre sonioù savet gantañ e-unan en deus prouet penaos e chome c'hoazh yac'h ar brezhoneg, daoust d'an holl nerzhioù a-enep dezhañ.

Da zisplegañ an abadenn, e voe da gentañ Frañsez Danno, eus Plistin, ha da c'houde Paol Rogard, eus Rospez, ur mailh war al labour diaes-se, hag a zo bet kavet ken ampart ha tud distagellet c'hoarivaou Pariz...

Evel-just, kentelioù 'zo da dennañ eus seurt arnodennoù ; da gentañ, **tamm enebiezh ebet ouzh ar veilhaded**, hag ur bern tud o reñf sikour : an holl genwerzhourien evit ar bruderezh, ha tud a bep seurt o pourchas pe o prestañ tra-pe-dra, da skouer skinvier an iliz ha reoù ar skol laik a zo en em gavet mesk-ha-mesk e-barzh ar sal...

Ouzhpenn-se, sur a-walc'h omp re dechet en emsav da soñjal eo diseblant da vat pobl Vreizh ouzh he yezh : bet eo barnet aketus ha gant skiant vat pep kanaouenn, ha souezhus eo merzout pegement a dud a zo bet tamm-pe-damm levezonet en amzer dremenet gant an emsav ; ha goulennet 'vez traoù all nevesoc'h ha founnusoc'h : ma en em gav tud kalonek hag ampart da ziskouez pezhioù-c'hoari brezhonek, n'eo ket tud a vanko da vont d'o gwelout, d'o frizout ha da stlakai o daouarn dezho ; e Treger bepred, ma vez kavet c'hoarierien, Jarl Priel n'en devo ket labourer en aner...

Ur ger c'hoazh da glozañ : Trugarez a-greiz kalon a dleomp holl lavarout d'an den a zo bet andon giz ar beilhadegoù, Roger Laouenan, eus Plourec'h. Gouvezet en deus lakaat da zont da wir pezh ez omp techet alies da huñvreal hepken : ar brezhoneg o adkemer e blas e buhez ar gevredigezh. Trugarez dezhañ, e vo evit an divroidi kar-o-bro ar wech kentañ dezho da adkemer o labour kennerzh gant spered al levezon hag an trec'h. N'eo ket un erv nevez a zo bet boulc'het, an eost an hini eo a zo o tareviñ...

(1) Un disk a zo bet enskrivet ganto, embannet e ti Mouezh-Breizh, Kemper. Salv ma vo reoù all stank o tont war e lerc'h !

A-zivout ar pladennoù menegomp ivez an hini a vez roet gant ar gevredigezh ESSO d'ar brenerien ezañs : tonioù biniou, ha war ar golo kartenn ar vro (en he fezh) hag un nebeut gerioù brezhonek. N'eus ket ken pell-se e vije bet dibabet botrellachoù da reiñ d'an dremennerien un alberz eus hor bro. Seblantoù mat ganeomp, ma ouzomp en em genharpañ !

A. L.

PAJENN ar re YAOUANK

Unvaniezh a ra nerzh

AR C'HABIGOU GLAS

gant

Erwan EVENOU

Erru eo poent din kas peadra da voueta Pajenn ar re Yaouank, ha n'em eus mann dindan va dorn. E mod pe vod e tlean leuniañ an toull avat ha n'emañ ket an awen kalz eus va zu feteiz. Digarezet e vin neuze ma kavan tro amañ da stagañ gant un danvez ken displijus evit tud 'zo : hon hini (fellout a ra din lavarout hini ar re yaouank).

Ken pell 'zo n'eus ket bet gwelet bagadoù yaouankizoù oc'h ober trouz e Breizh (ne gomzan ket eus ar c'hevrennoù keltiek, n'eo ket trouz a reont, sonerezh hepken), ken pell 'zo eta m'eo bet ankounac'haet tost da vat gant izili ar c'hozh lestr-se a anver an Emsav (gant un E bras, mar plij !) petra e c'helle bezañ stourmerien ugent vloaz.

Hag ouzhpenn-se eo ret anzav o deus an dud yaouank-se menozioù droch ha gwall gasaus : ar gendrev, Breizh digabestr ha me oar-me !

O ! Anavezet-mat e vezont e pep lec'h gant o c'habig, o « chupennig du » dezho-int, kuita !

Bez ez eus en hon touez moarvat tud bugelel an tamm anezho hag o doa kredet, war-lerc'h o zaolioù kaer, pa oant skuizh-divi gant an digousk hag ar strivoù korf ha spered, e vijent bet degemeret mat a-walc'h gant ar re gozh a oa chomet er gêr. Paour-kaezh huñvreerien ! Degemeret mat ! Gant ferc'hier ne lavaran ket.

An emsaverien yaouank, hiziv an deiz, ne vezont ket karet nemeur. Evel ma oar pep hini n'o deus na skiant-prenet, na poell, na gouiziegezh. N'o deus ket komprenet c'hoazh e veze furoc'h adsevel e vro diouzh foñs e gadorvrec'h tomm !

Hag ober a reont traoù ! Sellit ! Da skouer o deus lavaret d'ar C'hlaziged (1) e oant... divinit 'ta... otonomisted !... Ya, evel m'hel lavaran deoc'h ! Ha skrivañ a reont « Breizh dishual » ha tout !... un drez ! Bezañ deut a-benn da virout ar peoc'h e-pad pemzek vloaz, ha kas pep tra d'an traoñ en un nebeut mizioù !

(1) Bugale Mari-Robin, eneberien ar C'habigoù-glas.

Ha n'eo ket echu c'hoazh ! Dalit : ma oa ur brezel hag a oa diriskl ha na zedenne ket evezh ar polis gall, e oa hini an doare-skrivañ ! Ma, ar re-se o deus nac'het, ya, nac'het kemer perzh ennañ ha treitouret o deus zoken : roet o deus dorn an eil-re d'ar re-all a-us d'ar stign-houarn breizhek. Hag i da ziskleriañ : ni 'zo distag-krenn diouzh tabut ar reizhskrivadur ; un trede nerzh n'omp ken, hag a zo e bal adsevel ar vro, hep-muiken.

A, ken 'peoc'hus e oa an traoù pa n'oa mui a dud yaouank en Emsav !

GERIOU

gant **ABENNEZ**

« Deskit din ar gerioù a zihun ur bobl. »
(Y. B. KALLOCH).

*Pa sellan e kuzh va ene,
Pa furchan e sol va ene,
Me 'gav ennañ gerioù, hep gaou,
'Vito mont a rin d' an Ankou
Gant ur gwennc'hoarzh war va genou.*

*Gerioù, heñvel ouzh ar vein, kri (1) ;
Gerioù, heñvel d' an dour, disi ;
Gerioù, heñvel ouzh stêr, luc'hus ;
Gerioù, heñvel d' an Den, fichus ;
Gerioù, war ar genou, tuzhus...*

*Gerioù, atav ! Dalc'hmat gerioù !
A garantez, a gas ; gerioù
Hag o deus warnomp beli griv (2),
Gerioù hag a laker dre skriv.
C'hwil o lenno... ha me o liv...*

Gerioù.

14-10-1959.

(1) *Kri* : Gwenedeg evit « kriz ».

(2) *Kriv* : Gwenedeg evit « kreñv ».

PAJENN AR RE YAOUANK

aozet gant KAVY

Renerezh : Erwan EVENOU, 10, rue Perrault,
Fontenay-le-Fleury (Seine-et-Oise)

NOTENNOU

◆ HOR MIGNONED.

Christine Erwan hag Herve Jestin a zo laouen o kemen deoc'h ganedigezh o breur Yann e Brest d'an 13 a viz Here 1960.

Abanna hag e wreg, Gwiheñ, Genovefa hag Iwan Etienne a gemen deoc'h eo kresket an dud e Maen ar ya : Brenda Brec'hed Anna a zo bet ganet e miz Here 1960.

Hor mignon Langleiz a zo laouen o kemenn deoc'h eured e vab Mikael gant Isabelle Hulot de Collard en iliz Ste-Madeleine de L'Herbergement (Vendée) d'an 29 a viz Here.

Mari-Josefa, Herri, Yann-Lukaz, Mari-Annig hag Armella ar Floc'h a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o breurig Ronan, d'ar 27 a viz Gwengolo, e Pariz.

Hor mignon Olier Loyer a zo laouen o kemenn deoc'h e vo lidet e eured d'an 31 a viz Here e parrez Kerber (Aodoù an Hanternoz) gant Anne Mallet.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d'hor mignoned.

◆ KANV.

Klevet hon eus keloù mantrus marv gwreg yaouank Loeiz Bothorel, rener Kendalc'h-Pariz ha koumananter feal d'AL LIAMM. Da geñver an darvoud kriz-se e kinnigomp da Loeiz Bothorel ha d'e diegezh hor gourc'hemennoù a gengañv.

◆ **PROFOU.** — Setu roll ar profoù graet d'Al Liamm e-korf an tri miz diwezhañ :

EOST : Dr Gwilhou, 3 lur ; J. Bizien, 2 ; M. Aodig, 8 ; Jermen Breton, 8 ; Per Roy, 10 ; It. E. Galbrun, 3 ; Loeiz Bihanig, 38 ; Dll Gwenn de Parcevaux, 10 ; M. Colleau, 8 ; Ronan Morel, 7,50 ; Rojer Brisson, 38. — **War un dro**, 135,50 lur nevez.

GWENGOLO : L. ar Floc'h, 5 lur ; Erwan Troal, 8 ; Paol Gwilherm, 8 ; Dll Mari Urvoy, 3. — **War un dro**, 24 lur nevez.

HERE : Erwan Gwegen, 18 lur ; Lusian Chalier, 13 ; Ronan Chevalier, 3 ; F. Kervella, 26 ; Jorj Le Cler, 8 ; Yann Menez, 3 ; Erwan Ropers, 5 ; Dll St Gal de Pons, 3 ; Yann Soulard, 8 ; Jakez Daniou, 8 ; Loeiz Guilleux, devezh ar brezhoneg, 20 ; A. P., 36 ; It. Vefa a Sant-Per, 100. — **War un dro**, 251 lur nevez.

Abaoe derou ar bloaz, hon eus degemeret 1.677,70 lur nevez a brofoù. Bennozh Doue d'an holl o deus hor skoazellet. Warlene hon eus bet 200.000 kozh profoù, goulenn a reomp diganeoc'h ober eus ho kwellañ evit m' hor biñje kemend-all er bloaz-mañ, 33.000 lur kozh a vank c'hoazh.

◆ **LIZHIRI.** — Eus ar C'hanada : « E keleier etrevroadel an « Newsweek » ur gelaouenn lennet gant milionoù a dud en Amerika an hanternoz, ez eus ur pennadig e korn « Bro-C'hall » anvet « Up the Rebels ». Harpet gant ur gartenn eus Breizh (Naoned warni e plas Kemperle) eus Iwerzhon (evit diskouez kontelez Wichlow), eus Bro Saoz hag ur skeudenn eus Santez Anna e tezeveller un tammig istor Vreizh, ha mennad Charlig da zisrannañ Bro Naoned eus Breizh... ».

E. K.

« Lenn a ran war « L'Avenir » diwarbenn kest disul evit ar brezhoneg : « ...fonds destinés à aider les éditions en breton ». Daoust hag un emglev a vefe bet graet evit lodenniñ an arc'hant etre an holl embannerion levrioù brezhonek ? Ma n' eo ket gwir e toueller an dud o skrivañ kement-se. »

A. O.

◆ **REIZHADENNOU.** — E-barzh niv. 81 « Al Liamm », p. 214, trede linenn e barzhoneg Abanna ez eo ret lenn : a zev da deod, e-lec'h : a vez.

E troidigezh « Hipolitos » embannet en niverenn 81, e vank ar ger bet, p. 235, er werzenn :

Gant kounnezh neuze eo ez on bet muntret ?

Ha p. 236, bolontez a zo bet moulet dre fazi e-lec'h bontez er werzenn :

Bontez ho tad a zo bet deoc'h ur gwallleur.

◆ **TREC'H KENTAN.** — Gounezet o deus an Trec'h kentañ : — e Douarnenez d' ar 15 a viz Gouere 1960 :

Alan ar Berr gant ar meneg mat-tre ha meuleudioù ar varnerien ;

— e Plouenan d' ar 24 a viz Gouere 1960 :

Yann Kadoret gant ar meneg mat-tre ha meuleudioù ar varnerien ;

— e Kerroc'h-Moelan d' an 2 a viz Eost 1960 :

Yann-Ber Piriou gant ar meneg mat-tre.

Fransez Kerrain gant ar meneg mat-tre.

Gwenola ar Beg gant ar meneg mat.

Erwan Vallerie gant ar meneg mat.

Garrenig Ihuellou gant ar meneg mat.

Yann-Cheun Veillard gant ar meneg mat a-walc'h.

Herve Maze gant ar meneg mat a-walc'h.

Garlone Le Goarnic gant ar meneg mat a-walc'h.

◆ **SAV.** — Ne chom mui nemet an niverennoù 16, 17, 27 hag 31 da werzhañ. Goulenn digant R. Huon, 132, rue de Verdun, Brest. C. C. P. 1629-14 Rennes.

Gallout a reer kaout c'hoazh :

L. N.

IMRAM, Maodez Glanndour (ed. Sterenn)	2,50
AR GRILHETA E BREIZ, Farnachanavan (ed. Sterenn)....	2,50
MAKBEZ, Shakespeare, Roparz Hemon (ed. Sterenn)	2,50
ENVORENNOU BEAJ II, Fransez Vallee (ed. Sterenn)	2,50
ENVORENNOU EUR BREZONEGOUR, Fransez Vallee (ed. Sterenn)	2,50

AR FARVEL COAPAER, Paskal Kerenveier (ed. Sterenn) ..	2,50
YEZHADUR BERR AR BREZHONEG KRENN, Abeozen (ed. Sterenn)	2,50
ENVORENNOU BEAJ III, Fransez Vallee (ed. Sterenn)	2,50
SKRIDOU BREZHONEK KRENN, Abeozen (ed. Sterenn) ..	2,50
GERIADURIG BREZHONEK KRENN, Abeozen (ed. Sterenn)	2,50
TRI GLEC'HAR AN DANAVELLAN, Tr. Roparz Hemon (ed. Sterenn)	2,50
KANENN HINI LANGENAU, R. Maria Rilke	2,50

◆ **DEVEZH AR BREZHONEG.** — Devezh ofisiel ar brezhoneg a zo bet graet d'ar 16 a viz Here. Kas a reomp da soñj d'hol lenne-rien ne resevomp betek-hen gwennege ebet eus ar gest-se, nag evit hol levrioù kelenn (6.000 skouerenn, 2 vouladur) hor geriadurioù ha yezhadurioù, nag evit al levrioù lennegezh nag evit Al Liamm (82 niverenn).

Abaoe 16 vloaz e stourmomp evit hor yezh hep sikour ofisiel ebet na bruderezh er c'helaouennoù na gopr ebet.

Mignoned 'zo o deus kredet e oamp lodennek er gest ofisiel war-lerc'h ur pennad e niverenn 33 « L'Avenir » o komz eus « ...fonds destinés à aider les éditions en breton. » Kement-se a zo faos. An arc'hant-se a vez lodennet hepken etre Bleun-Brug, Ar Falz hag Emgleo Breiz, lakaet er-maez holl embannadurioù « Al Liamm ».

Goulenn a reomp eta digant hor mignoned hon sikour war-eeun. Kasit ho profoù da sekretour pe da rener **Al Liamm** pe c'hoazh da Guzul ar Brezhoneg (L. Morvezen, 6, Av. de la Gare, Concarneau, C. C. P. 1316-63 Nantes).

Trugarez en a-raok.

◆ **O C'HORTOZ AN EMBANN.** — Tremen bloaz, zo hon eus daou romant o c'hortoz bezañ embannet. Met evit embann ez eo ret kaout muioc'h-mui a arc'hant. Pegeit e c'hortozo c'hoazh penn-oberenn Roparz Hemon « An tri boulomig kalon-aour » hag e romant-polis « Diamantoù Keroulaz » ?

◆ **LEVRIOU WAR BAPER KAER.** — Chom a ra da werzhañ un nebeut levrioù war baper kaer :

Istor al lennegezh, gant Abeozen	
ur skouerenn war Alfa	12,00 L. N.
2 skouerenn war Rives	15,00 L. N.
Dremm an Ankou, gant Abeozen	
4 skouerenn war Arches	6,00 L. N.
An Aotrou Bimbochet e Breiz, gant R. Hemon	
war Arches	6,00 L. N.
Tristan hag Izold, gant Langleiz	
1 skouerenn war Offset	15,00 L. N.

◆ **GWERZH LEVRIOU BREZHONEK.** — D'ur c'halvadenn o c'houlenn tud evit gwerzhañ levrioù en deus ur paotr yaouank en em ginniget, hag aet war an hent.

Hor gourc'hemennoù a reomp dezhañ rak muioc'h a galonegezh

a vez ret evit ober labourioù a seblant dister ha ne gasont enor ebet eget traoù war an ton bras hag a gas deoc'h azaouez an dud hag enorioù e-leizh.

◆ **BARZAZ BREIZ.** — D'ar re o deus rakprenet al levr araok ar 1^{añ} a viz gouere 1960 e kinnig an Emgleo Sevenadurel kement a skouerennoù ha m' o deus prenet gant un distaol 50 % da lavarout eo :

6,25 ar pezh evit ur skourenn.

5,75 ar pezh evit 5 skouerenn.

5,50 ar pezh evit 10 skouerenn.

Kaset franko. Paeañ war-eeun d'ar C. C. P. 97.92.77 Paris, Entente Culturelle Bretonne, 3, Rue F.-Garnier, Paris (XVIIe).

◆ **E GWERZH.** — Chom a ra un nebeut skouerennoù eus « Chas Breizh el lagenn », ul levr savet en envor eus an devezhioù tremenet e toull-bac'h Sant Charlez e-doug ar bloaz 1944. El levr e kaver div ganaouenn savet eno, ur raskrid e brezhoneg ha 43 poltred diwar zorn an Dr H. Delaporte. An oberenn-se gant ur golo kartons tev ha kinniget en ur gouhin a zo diskouezet ha moulet kaer-tre, 108 pajenn a zo ennañ. 50,00 L N ar skourenn, Goulenn digant ar rener.

◆ **KAIEROU AN EMSAVER YAOUANK.** — Komzet hon eus dija eus ar follennoù-se hag a zo o fal reiñ keloù d'ar re yaouank eus kement a vez graet a-enep ar yezh hag ar vro pe a du gante.

Sed amañ un alberzh eus ar c'hudennoù studiet er follennoù-se.

Niv. 3 ha 4 : Naoned ha Breizh - Ar c'henvarc'had.

Niv. 5 : Un nebeut kudennoù diazez d' an Emsav.

Niv. 6 ha 7 : Pennadoù tennet eus Le Breton Socialiste a-enep ar « Vro gozh » ha stourmadeg ar bagadoù e Brest e 1959. Ar menoz kevredadel.

Niv. 10 ha 11 : Stad, broad, mamm-vro gant Y. M. Gouyon-Matignon ha P. Denez.

Niv. 12 : Respontoù d'an digarezioù a-enep deskadurezh ar brezhoneg.

Niv. 13 : Diskleriadur Kambr Breizh ar micherioù da M. Debré.

Niv. 14 : Gwerinoniezh ha sevenadurezh.

Niv. 15 : Ar c'hiboutz.

En tu-hont d'ar pennadoù-mañ e kaver war bep niverenn pennadoù digeriñ poellek war an darvoudoù a-vremañ sinet gant J. Y. Veillard.

Koumanant-bloaz : 3 L. N.

J. Y. Veillard, 30, Boulevard de la Liberté, Rennes.

◆ **DISKOUEZADEG LIVADURIOU.** — A livour brestad Marsel Miles, ginnidik eus ar Gêrveur a ra un diskouezadeg eus e daolennoù diwezhañ e stal labour Françoise Besnard, 3, Cour de Rohan (Metro Odeon) eus an 28 a viz Here betek an 12 a viz Du, eus 17 eur da 20 eur 30. Mar plij deoc'h marzh al livioù tomm ha nerzhus hag ar varzhoniezh kit da welout an oberenn gaer hag ar-nevez-se awenet gant kêrioù ha maezioù hor bro, M. Miles n'en deus ket da ruziañ e-kichen liverien vrudet hon amzer.

◆ **DEIZIADUR GODELL AL LIAMM.** — Deiziadur godell Al Liamm a zo gwerzh da 3 lur nevez an dek. Ne vez ket gwerzhed a-unanoù. Grit plijadur d'ho mignoned en ur ginnig dezho deiziadur Al Liamm. Bez ez eus skouerennoù hep bruderezh war o c'hein hag a c'hell servij evel kartenn hetoù da geñver Kalanna. P. Bodenan, Verger St-Yves, Stang ar C'hoad, Kerfeunteun, C.C.P. Rennes 212-23.

◆ **DIWAR-BENN « FEST-NOZ » Youenn Olier.** — Sed amañ un droidigezh eus ur pennad embannet war Douar Breizh, niverenn an 22 a viz Here, diwar-benn « Fest-noz », al lev'r kontadennoù hon eus embannet un nebeut mizioù 'zo : « An oberenn a zo un dastumadenn kontadennoù e brezhoneg, hag an talbenn n'eo nemet anv an danevell diwezhañ. Evel-se Youenn Olier a vo feal penn-da-benn da stumm ha da spered oberenn gaer Jakez Riou : Geotenn ar Werc'hez hag a zeu diouzhtu d'ar spered.

Pep danevell a zo klok drezi hec'h unan. Ar skrivagner a gemer ul lodenn vuhez amañ hag ahont hag gant un arz disi e tispleg an istor en ur lezel gant ampartiz al lenner war e c'hoant.

Eus ar strollad kontadennoù-se avat e tiwan ur brederouriezh trist eus ar vuhez degemeret evel m'emañ. Bez ez eus er vuhez mareadoù teñval, met bez ez eus ivez re laouen. Bez ez eus en-dro dimp tud en enkadennoù poanias hag hep diskoulm evit an den met bez ez eus ivez familhoù ma ro Doue dezho un eurstud peoc'hus ha don. Jakez Riou, Youenn Olier a zo bet dedennet gant al lodennoù trist, en eurioù du nemetken, Olier muioc'h c'hoazh eget Riou ha displeget int gant gerioù don ha denel leun a from. Pajennadoù hir a zo dreist da lennegezh vihan ur c'hornad hag a c'hellfe kavout o lec'h en un dibab skridoù war dristidigezh an den, Marteze n'eo ket pinvidik al lennegezh vrezhonek dre niver an oberennoù, met gallout a ra tennañ lorc'h eus oberennoù a dalvoudegezh. « Ar an Deulin », « Geotenn ar Werc'hez », « Fest-noz », dre ma'z eo don enno ar from, a zo eus ar greunvaen-se a chomo solud e savidigezh al lennegezh-se.

◆ **STURIER-YAOUANKIZ** - Niverenn 14 - Mezheven 1960.
Kelaouenn drimiziek - Komanant-bloaz : 6 L N (2 skoed).
Yann BOUESSEL du BOURG - 38, Av. Emile-Zola - Paris 15°
C. C. P. 1374-03 Rennes.

Evel bep tro, un niverenn fetis, enni deskadurezh yac'h, dudi, goanag. Ul labour sirius ! Krog eo STURIER da strollañ an holl gazezennoù kinniget d'ar re yaouank : YAOUANKIZ (kannad kevredigezh ar Vrezhonegerien yaouank), KERYAOUANKIZ (kannad an Ti-Yaouankiz), ar STIVELL (kannadig al levraoueg-red), le MILITANT BRETON (kannadig-diabarzh reoù yaouank ar MOB). Ur seblant dreist evit an amzzer da zont gwelout seurt kenlabour ! Ha pebezh arouez a fiziañs e-keñver Strollad Bleimor, ken kalonek ha ken uhel e obererezh !

En niverenn-mañ, ur pennad heverk digant Per Geraod war gundenn an Naoned, ha roll istorek Roazhon ; hag ouzhpenn-se ur bern keleier, menozioù, fentigelloù h. a... STURIER-YAOUANKIZ : ur gelaouenn da strewiñ stank e-touez ar re yaouank, e Breizh dreist-holl, lec'h a vank dezho siwazh boued yac'h ha reizh d'o spered.

◆ **BREZHONEG EBET EN ARNODENNOU.** — Kemen a reer

deomp penaos ar rann-arnodenn gant yezhoù rannvroel n'eus ket mui anezhi kerkoulz evit ar vachelouriezh hag evit ar B. E. P. C. Evit ar B. E. P. C. : Arrêté du 21 septembre, 1er degré, 2e bureau. Evit ar vachelouriezh : Décret et arrêté du 12 septembre.

F. Ters, rener Ker Vreiz, 72, Rue Henri-Regnault, St-Cloud, a ginnig kreizennañ ar stourm a-enep an divizoù-se.

◆ **AR YEZHOU AOTREET ER VACHELOURIEZH.** — Diwar an divizioù nevez (n° 60-974 eus an 12 a viz Here 1960) e tennomp kement-mañ o sellout ouzh arnodenn ar vachelouriezh.

— Er vachelouriezh nevez ez eus danvezioù ret ha danvezioù diret. Unan eus an danvezioù diret a c'hell bezañ an tresañ, ar sone-rezh pe ar c'heginerezh. An eil a zo anezañ un arnodenn dre gomz war ur yezh bev estren all eget an hini pe ar re dibabet gant an arnodennad evel danvezioù ret. Ar yezhoù-se a gaver war ur roll bet roet gant ministr an deskadurezh.

Setu amañ eta roll klok ar yezhoù aotreet el lodenn diret-se : alamaneg, amhareg, saozneg, arabeg, arabeg rannyezhel, arminieg, herberg, bulgareg, kambodjeg, sinaeg, daneg, spagnoleg, finneg, gresianeg a vremañ, hungareg, italianeg, japaneg, laotieg, malgacheg, norvegeg, hollandeg, perseg, poloneg, portugaleg, roumaneg, rusianeg, serbkroateg, svedeg, tchekeg, turkeg, vietnameg. (Décret 12 septembre 1960. Sinet : L. Joxe).

Evel ma weler n'emañ ket ar brezhoneg war ar roll yezhoù estren-se, en desped da rannadur an emsav lennegel etre ar re « fall » hag ar re « vat ».

Ankounac'haet eo bet ivez e-touesk ar yezhoù ret dre skrid. Kement-se holl moarvat evit trugarekaat ar Vretoned eus o fealded.

◆ **LE CANARD ENCHAINE.** — Da geñver beaj prezidant ar Republik gall e Breizh ez eus bet embannet un niverenn a-ratozh eus ar gelaouenn « Le Canard Enchaîné », warni ur varzhoneg e brezhoneg gant Ch. de Gaulle, breur tad kozh rener Bro-C'hall ha bet embannet e 1866. Merzet hon eus ivez un dresadenn gant skritelloù brezhoneg evel « Donedigezh vat », « Breizh brezhoneger », « Hor salver hollc'halloudek de Gaulle » hag ur banniel breizhat. Dindan ar skeudenn e c'heller lenn : « Krediñ a reont ez oc'h deut da reiñ dezho an dishualded ».

◆ **ISTOR AN EMSAV.** — Emañ o paouez dont er-maez eil levrenn « Istor an Emsav » gant Youenn Olier. 121 pajenn roneo-skrevet. Ar re o deus ezhomm da vezañ sklerijennet war istor an emsav a gavo amañ pep tra o deus ezhomm. Ne vo ket mui posubl digareziñ an diouiziegezh war gudennoù pouezus evit an Emsav politikel. Sed amañ talbennoù bras ar pennadoù : War-dro ar brezel kentañ — An emsav broadel etre an daou vrezel — Emsav ar Falz — Emsav Bleun-Brug hag an emsav a-berzh stad goude an eil brezel. Koumanant 8 niverenn : 24,00 L. N. ; 4 niverenn : 12,00 L. N.

Dr Etienne, Châteaulin - C.C.P. 16.093-13 Paris

BROGAROURIEN

**N'EUS NEMET WARNOCH E
C'HELLOMP KONTAN**

evit Devezh ar brezhoneg

**KASIT HO SKOD
WAR EEUN**

D'AL LIAMM

pe da

GUZUL AR BREZHONEG

L. MORVEZEN Fils

6, Avenue de la Gare - CONCARNEAU

C. C. P. 1316-63 Nantes

Pep gwennege a servijo da embann brezhoneg

LABOUR

Dispac'h

Gwengolo-Here 1960

α ginnig

Breizh hag El Djézair

ALJERIA

gant

Erwan-Mikael BIGET

Algeria a zo anezhi ur proviñs eus ar Frañs evel Breizh o deus lavaret hag adlavaret dibouez tud ar stad gall evel de Gaulle, Bidault, Soustelle, Debré hag all...

An heñvelidigezh loskus-se a vez embannet muioc'h-mui, adkemeret e vez er mereurioù, er straedoù hag er c'hazarnioù.

Evit ar wech gentañ e gwask Breizh, Erwan Mikael Biget, ur rener sindikad e Naoned, ur breizhad emouestlet el lu Euskarat oc'h en em gannañ a-enep Bro-Spagn Franco a ziazez gant mestroni ar genlinenn istorel : Breizh hag El Djézair.

E niverenn 18 Labour, kelc'hwelad klok buhez kevredadel, speredel hag arzel Breizh.

LABOUR-DISPAC'H

2, Rue de la Herse

ST-MALO (Bretagne)

Komanant 5,00 L N evit ur bloaz.

An niverenn : 1,00 L N.

Studieren, soudarded, kloer hanter priz.

LEVRIOU AL LIAMM

α gwerzh e ti

Pierre GÉNIE

14, Rue Saint-Goueno — SANT BRIEG

TI BREIZ

2, Rue Hoche — ROAZHON

DEIZIADUR GODELL 1960

An dek 3 lur nevez franko
Ne vez ket gwerzhet α-unanoù

P. BODENAN

Verger St-Yves

Stang ar c'hoad

KERFEUNTEUN

C. C. P. 212-23 Rennes

Ti-Moulerezh «AR SKREV» · Bali ar Marichal de-Lattre-de-Tassigny · AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : 4¹ trimiziad 1960 · Niverenn er vouleraz : 19124
Ar merour : P. AR BIHAN

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Koumanant - bloaz :

war baper boutin, 12 LN

war baper kaer, 15 LN

Koumanant-skoazell: 20 LN

Rener : Ronan HUON

132, rue de Verdun

BREST

Merour : P. LE BIHAN

6, Domaine des Hocquettes

SURESNES (Seine)

C. C. P. 5349-06 Paris

E Breizh-Veur kas an arc'hant da :

Lili THOMAS

24, Heol Awst - CAERFYRDDIN (Carmarthen)

Carms - Wales

